מיכה יוסף ברדיטצבסקי.

משני עולמות

(ספורים וציורים)

הוצאת „תושיה".

ורשה. תרס"ב.

בדפוס הלטר ושותפו, נלבקי 7 №

МИШНЕЙ ОЛАМОТЪ

т. е.

из двухъ міровъ.

Очерки и разсказы.

Соч. М. I. Бердичевскаго.

Изданіе „ТУШІЯ".

ВАРШАВА 1902.

Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

Дозволено Цензурою
Варшава, 18 Іюня 1902 г.

א.

הביור האחרון.

שלמה הזקן, רבי שלמקה המחזיק את הרחים של מים בהכפר הקטן דַּרְיָה בקצה נפת קאב׳, הוא איש נדיב ונשוא פנים, ירא את ה׳, עושה צדקה וחסד בכל עת, ושייך להרכוש הרוחני של העיר רחניה הסמוכה, בו תתפאר כמו ביתר דבריה, שזכתה להם שכם אחד על שאר אחיותיה, הערות אשר מסביבה. שלמקה היה תמיד המנדב הראשון לכל דבר שבצדקה: כשישרף בית המרחץ, יכסה הוא את הגג על חשבונו, וכשתתבגר בת השו״ב דמתא או בת שאר אחד מהיראים והשלמים, הוא מקיים מצות „הכנסת כלה" כהלכתה. בבואו העירה הוא נותן, חוזר ונותן ומלוה לכל פושט יד, ובבוא אליו איש הכפרה, עשיר או עני, מודע או זר, יאכילהו וישקהו כמעט עד לצבות בטן ולחלי מעים. גם הנכרים אינם יוצאים מאת פניו ריקם, ושלם ישלם להם במיטב כספו בעבדם אצלו, וכוס יי״ש וחתיכת חלה הם מוצאים תמיד מוכנות לפניהם.

אשתו, זֶלדה, החרשה מעט, היא אשה כשרה ונדיבת־רוח מאד. לבבה לא ידע כל רע, ואת כל בני ישראל חושבת היא לצדיקים וחביבים לפני ה׳. אמנם בעלה אינו מלומדי התורה, אבל הוא חובב ומוקיר רבנן; הקדוש ברוך הוא חושב ארותם, אם גם הם יושבים בכפר... לפנים נסעה העירה בכל ליל טבילה, ותתן מכספה ביד נדיבה לאשת הבלן, להמסיק ולהמתקנת. בלבבה חשבה תמיד, כי שלמה טוב לה מאד... וכשימותו שניהם, תהיה להם בלי ספק פנה קטנה בגן־עדן: היא צריכה

להיות אצלו תמיד, כדי להביא לו את החמין בכל בקר ובקר ולהשגיח עליו לבל תזיק לו הצנה.

שם בשמים הכל כשבת אריכתא דמיא... ובכאן, בכל קבלת שבת ושבת באים מלאכי השרת לברכם... מסביב להם יושבים רק ערלים, אין אף איש ישראל אחד; והמה שמחים על החלות, על הדגים וקודש היין... ביום הזה הם נחים מעבודתם, ישנים בצהרים וקוראים אחר כך בספרים. הוא קורא ב„מעמדות" ובפרשת השבוע, והיא — בתחינות, ב„צאינה וראינה" ו„נופת צופים".— שם, באלה הספרים, המנוחה עוד יותר גדולה, והמלאכים יוצאים ובאים כבבתי בני אדם... השבת היא מתנה רק לישראל; בית־הרחיים לא ישבות מעבודתו ביום השבת מפני ששייך הוא, על ידי שטר מכירה, ליַונקה העבד התמידי שלהם, שומר הסוסים. יונקה היה אדם טוב, רק שותה היא לפרקים יותר מדאי; וכשהוא ישן בעגלה, על ערמה של תבן, הוא שוכב פרקדן. ובאמת היכולים בני־אדם כאלה, בני אדם בלי נשמה, לעשות אחרת?

וִיוטה, בתם היחידה, היא המאור התמידי שבביתם, ירקרקת היא, אבל חוט של חן מתוח עליה גם בימות החול. כשהיא מדברת, לא תביט בפני המדובר, וכשהיא יושבת, בשעת הדבור, אל החלון, תסב לפעמים את פניה מהחלון. היא לא תעשה כל עבודה, וישנה עד ד' שעות ביום. — הוריה שומרים אותה כבבת עיניהם ומבקשים בכל יום, שתאכל יותר מעט,— חשוכי בנים היו בתחלת שנים רבות, ואחר כך נולדה להם המרגלית הזאת, כך קוראים הם אותה שלא בפניה.

היא רואה תמיד אנשים בעלי סוגים שונים... אנשים נושאים בגדים שחורים ארוכים ואנשים מלובשים בגדי צמר גס או פשתן לבן... לכלם יש ידים ורגלים וכובעים על ראשם... האכרים אוכלים כשהם עומדים ובולעים את המאכל באיזה מהירות. וכשאוכלים המזומנים אצלם לסעודה, הם מביטים אל הקערה פנימה, ומנענעים בגבות עיניהם... הוריה הם גם כן אנשים ונוסעים לעתים תכופות העירה. הרב מטרנוה, המבקר אותם לפרקים ייטיב לרוחה, קולו רך, רך...

ביום השבת היא מבינה את הוריה יותר מבימות החול,

ולה אוזן קשבת להיהדות שאינה כתובה בספר... בין־הערבים, כשיושבת היא לבדה על הסף, שומעת היא את המית הנחל... בעברה על הגשר המשופע, כשפני השמש מתאדמים בהמים, אשר מתחת, תעמוד ותסתכל בהם... הסוסים הם שונים מהעזים, המה יפים... השכוי והתרנגולת מנקרים באשפה, בערב הצפרדעים מקרקרות. כשכלבים נובחים, לא תירא: גם המה בעלי חיים.

החלב בהצלוחית שנותנים לה לבן מאד, לה ינתן תמיד לחם־לבן רך ועליו מרוחה חמאה, ועל השלחן מונח פת קיבר. פת עוד יותר שחור מזה, אוכלים הערלים. הֵהָ שהיא שותה מהול בנופת הרבה; בתחלה הוא רותח, וכשעומד שעה קטנה על השלחן יתקרר...

הדגים הם שם במים, עמוק, עמוק, והצפרים עפות באויר.

ותגדל יוטה ותגיע לפרקה. שדכנים באים והולכים, באים והולכים. תור־זהב כזה לא היה לשדכנים מעולם, איך שיהיה, הם ממלאים כרסם וכיסם בכל פעם ופעם שהם באים לבית הזקנים התמימים האלה. האשה נותנת עוד יותר מהבעל, ועוד בשעה שהשדכנים כבר יושבים בעגלה לנסוע, עומדים הורי יוטה אצלם ונותנים להם ברכת הדרך ביד רחבה, כלומר: מעניקים להם בצלים, בצים, תפוחי־ארמה ושאר ירקות. יוטה אינה יודעת מהדברים האלה כלום. איה יוטה? יוטה איה? היא יושבת בגן, היא עומדת ומסתכלת בהעצים הגזורים המונחים בשורה ומוכנים להסקה...

ובאחד הימים נתארסה יוטה. לה הגידו זאת ביום השלישי לשבוע, בבואה החצרה וראשה היה עטוף במטפחת לבנה, היתה מלאה בושה ותמהון, ותגש אל תנור החורף ותחל להחליק את לְבֵניו בידה הימנית. — אחר כך בצהרים, באו עגלות ואנשים בהם הרבה... כל „כלי הקדש" מטרנוה וכל האנשים אשר בעיר באו... בבית קמה ערבוביה רבה... האֵם לבשה פתאם את שמלת המשי השחורה, והאב שם על ראשו הכובע של שער עם הזנבים. בעלי הבגדים הארוכים שותים ביד נדיבה פה בבית,

והערלים שותים שם בחוץ ... השמש מבהיק וחודר בעד החלונות... כל השלחנות מכוסים לבנים והבקבוקים העומדים עליהם נוצצים... שלש נשים, שלא ראתה אותן מעולם, עוזרות ורצות הנה והנה... איש ידוע חולי, החזן, יושב בראש השלחן וכותב... אביה יקום וילחש לו באזנו... יוטה לא תבין מכל אשר סביבה מאומה, אבל תבהל מעט... כרגע תתגנב מבין המסובים ועומדת על יד הפתח... הגשר יראה מרחוק... רוח קל עובר על שטח המים, נוגע ואינו נוגע... הסוף הירוק מתנועע — היא תתפלא... לבבה יקשה... כחִבה רגש כמו לפני הבכיה... היא מכסה בידיה את עיניה... אומרים אמור: כי האלהים שוכן שם ממעל...

כשנה שלמה עברה בהכנות להחתונה, בעשית בגדים ובתפירת לבנים. האב והאם נוסעים העירה כמעט שבוע בשבוע ומביאים צרורים של פשתן, צמר, משי ועוד. יוטה כבר יודעת, כי דוד שלמה הוא שם החתן ושהוא עלוי גדול ולמדן מופלג כמו הרב בעצמו... הוא גדול ממנה משכמו ולמעלה, אבל דק בשר הוא וחִוֵר הפנים. הלמדנים הם כחושים, וכשיבוא אליהם לאכול מזונות על שלחנם, יתנו לו הרבה חלב לשתות.

ודוד שמואל הוא באמת עלוי גדול וחריף מאד, שכלו חד לנתח כל דבר ולהקיש דבר לדבר. הוא עוקר הרים בפלפוליו — רק לב אין לו.

התלמוד רק כלי אומנתו להתגדל על ידי זה; בעיקר הדבר כל זה אינו נוגע לו הרבה. טוב מזה מעט הוא „המורה" והרלב"ג. עוד יותר טובה היא האכילה והשתיה. לאכול ולשתות הרבה הוא מוכן ומזומן בכל עת, וכשתסתיעא מילתא... איני מוצא לעז, הוא כבר למעלה מעשרים שנה, והיצר הרע לכל הדֵעות יושב על שני פתחי לבו...

קומו רונו שמים וארץ! הנה החתונה באה... חתונה גדולה כזאת ומשתה גדול כזה לא היו לעולמים בטרנוה וסביבה... היי"ש והיין נשפכים כמים... עופות למאות נשחטות... שור ופר, ושני אֵלים ועזים שלשה גועים בדמם... התנור בוער ככבשן ובו אופים ומבשלים... אנשים מכל הסביבה, הם ונשותיהם ובניהם, יושבים צפופים ואוכלים ושותים... „כלי־הזמרים"

מנגנים... עצובים המה הקולות כיללת הרוח... ביותר ישתפך הכנור, ישתפך... יוצה כנדהמה... בערב, בבקר ובצהרים היא לובשת בגדים חליפות... אמה מנשקת אותה ועיניה זולגות דמעות... שם מצלצלים ומרקדים... הנה אבוקות בידיהם... על פניה פרוש הסנר... רגליה כאבנים... המה סובבים, סובבים, הרב מברך, הכוס נשברה...

היא והוא יושבים על יד השלחן... המרק ירוק ועיני השומן צפות על פניו... שם הכל מתהולל ומרקד... „מצד החתן" ו„מצד הכלה"... היא עומדת באמצע האולם ואוחזת בקצה מטפחת לבנה; בקצה השני אוחזים אביה, אמה, הקרובים אחד, אחד... המה סובבים עמה, רקוד הוא זה... „מי שברך"...

היא אינה רואה מאומה... בחצר הם לבדם... הנר דולק... נכבה...

והשמש קם למחר כאחר שֵׁנה ארוכה... האויר וכל הנשמה מלאים הֵד הבקר, הבקר פרוש על הנחל, על הגשר, על האילנות אשר מסביב להבית ועל בית הרחים שהלבין מזקן, העצים הגזורים ומונחים להסקה רטובים הם מטל; קשה לעבור עליהם, שלא להושיט את היד במקום החתך — יונקה כבר קם ורוחץ את הסוסים, החתול שוכב על אֶבן של אבני הרחים שבור ומסתכל אל מה שלפניו.— עיפים הם האנשים מהמשתה דאתמול, עיפים ברגליהם. אחדים מבליעים התפלה, מפני היי"ש ומיני מתיקה הנמצאים סמוך להם, שלמקה יושב בשמיכתו השחורה נשען על אצילי ידיו, עיף הוא? — לא. חלילה, אסור לו לאדם מישראל להיות עיף בשמחה של מצוה... הוא מביט לפניו ומתבלבל — הוא כופף את ראשו וזוכר... אז כשנשא הוא... זמרת הכנור מאתמול נכנסה ללבו... היא עוד ילדה... הוא אינו ילד, כחוש הוא.

השפחות מרחצות ומנקות, התנור בוער עוד הפעם, הזקנה הולכת הנה והנה בשארית כחה, המזמרים עומדים מוכנים לנגן — אחר כך, לא, אחר כך בצהרים יעשו זאת. — איש עני אחד נושך בחלה לבנה כאיש שעושה זאת בפעם הראשונה בחייו, יתנו לו

דגים, חצי עוף, מרק... כהן הכפר שלח את ברכתו...

השמש כבר עומד ברקיע, האויר חם. האילנות משליכים צל שמתנענע בלחש. ילדה קטנה לבושה לבנים נטנפה; שפכו את מי הרחצה, והם נוזלים בקו עקום עד הגבשושית העוצרת בעדם. — תרנגול של הדו מתחיל להתנפח — האֻמלל הזה לא ידע שמוכן היא לשחיטה למחר בערב שבת.

יוטה נראתה על הסף. הצנף הלבן על ראשה מכסה כמעט את כל מצחה, כתועה היא עומדת... שם הכל מרחוק... בקר הוא... מה? — היא תשען על ציר הדלת, האדמה כאלו תשופע... הם שוחקים... ההיתה בכאן? — השמש חורר, חורר. — אחד המנגנים מנסה את חצוצרו: תְּ־תָּ־תְּ... הקול רועד... נפסק... נבלע...

עשר שנים רצופות ענה שלמה־דוד את חותנו וחותנתו, באכלו על שלחנם ובהלבישו את עצמו ביגיע כפם. ויוטה הרתה ותלד, הרתה ותלד, ותהר ותלד עד גמירא, כל הבנים והבנות למספר שבעה. הוא לא היה משים לב לזה כלל, והילדים היו לו למשא, כשחלתה אשתו לפרקים, והוא היה צריך להשגיח עליהם, להלבישם ולהנעילם בבקר. יהירות „הבן־תורה" שבו לא נתנהו לעשות את המלאכות הפשוטות האלה, והיה קוצף על הזקנים, כאלו הם אשמים בדבר. — הוא לא היה לומר כלל, אם כי הספרים היו מונחים על שלחנו תמיד, ספר על גבי ספר; הוא חפץ רק לאכול הרבה ולשתות הרבה, ולא היה מונע את עצמו לנעור כשהתמהמה המאכל לבוא על השלחן... הזקנים יודעים היטב, מי הוא בעל בתם היחידה, אבל יראים המה לדבר נגדו גם שלא בפניו. — בענין ההשגחה אינם מהרהרים הרבה... הקב"ה הוא הקב"ה...

ויוטה לא תשאר בנפש חפצה עם אביה ואמה בחדר, באין איש ביניהם ששיחתם מפיגה את הצער שבלב... בעת שפניה רעים וְתִשְׁאַל: מה לך בתנו? לא תענה מאומה ותדום. — בצר לה תשב לה על הסף ופניה מסובים אל הנחל, המוזר לה עתה...

במעשי בעלה לא תתערב ולא תאמר לו מטוב ועד רע, ה' הוא ה'... הבנים קטנים ורכים הם... ישראל'קל הוא חלש... היא בעצמה היא אם... אמה היא גם כן אם, אבל אין לה ילדים קטנים... אולי היתה נוסעת אל הרבי... בעלה שוחק על זה, והוא הלא למדן הוא... כשהיא ישנה בערב, היא חולמת שמדברת היא אתו!...

ושלמה־דוד אינו מדבר אתה כלל, רק שואל ומבקש, תובע. — הוא כבר עסק במסחרים שונים זה בצד זה וזה אחר זה, ויאבד כספו וכסף חותנו בענין רע. הוא כמעט הפיל את בית הרחים למשואות בהמצאותיו לפרקים, לו לא התעקש הזקן בכל כחו שלא לתתו להתערב בדבר עוד... ויקצף שלמה דוד מאד ורק בחזקה נשא בשרו בין שניו... בכל אשר יפנה, סוף סוף הוא רואה היזק, אם כי חכם הוא בעיניו ממשיבי טעם. בכל אשר יעשה, הוא מתחיל בזריזות יתירה, ומסיים בעצלות ובאִבוד הרֶוַח עם הקרן... הוא כבר קבל שלש פעמים נדה בזה אחר זה, וכל הסכומים האלה היו לטרף לשִני המסחר.

יום ירדוף יום וזמן זמן, ותקצר נשימת דוד שלמה בהכפר הקטן. — הזקנה מצטערת, לב הזקן כבד: איך יתנו את בתם היחידה לצאת העירה? אבל מי יעמוד נגד רצונו של הקשה ערף הזה? בעל כרחם ענו אמן ליציאת הזוג להעיר.

שלשה ימים רצופים נעשו ההכנות. בכל החדרים כמהפכה, כל הארגזים פתוחים ומוציאים את החפצים גם מתחתיתם, הסדינים הלבנים פרושים על הקרקע לקבל עליהם תלי תלים של בגדים; מטלטלים ושאר דברים נצרכים ולא נצרכים, נאגדים ונעשים לחבילות חבילות, עיני האם צופיות בכל המרתפים ובכל חדרי האוצרות להוציא משם כל דבר שראוי הוא לתתו אל הבת, כל הידים עסוקות וכל הרגלים רצות לעזור ולטלטל. שלשה עגלות טעונות מכל מיני מיטב עומדות לפני הבית. הפרידה היתה קשה... יונקה יושב על העגלה הראשונה, כובעו השעירי על גבחתו ומכה את הסוסים אחת ושתים, אחת ושלש. הסוסים מתנהגים בכבדות...

... ותהי יוטה כמתפלאת. בהעיר כל הדברים—אחרים לגמרי: הנחל אינו שם, האילנות אינם שם.— העצים להסקה מאוגדים בצרורות קטנים, והנכרי מוכרם בשלש פרוטות ומשליכן מעגלתו על הקרקע מבלי רחם.— האנשים רצים לרוב בלכתם, והנשים צועקות כשהן מדברות.— בצאת השמש כמו גחים הילדים מחוריהם ופניהם ככתונותיהם מלאים אבק.— הגשם לא יטב ברדתו, והבקר מתאחר... כשכלבים נובחים, בורחים הנערים. המים נקנים במשיכה...

שם בבית אביה עשו ועשו, ובכאן כל דבר ודבר היא עבודה... כשיש לה פנאי תשב על יד החלון.— בעלה אינו כל היום בביתו.—

אביה קנה את הבית שררו בשכונתו וימלא את הכלים. הוא שולח את הבנים לחצר ומלביש את הבנות. בכל שבוע ושבוע שולחת אמה עופות ודגים, קמח ותפוחי אדמה, ירקות ומיני מתיקה. שלמה דוד יקצוף, כשיטעום ומוצא אותם לא טוב; ואחר שאכל ושתה הוא עוסק באיזה מסחר, כלומר, מכלה ממון בידים.

אין מזל לחתן שלמקה, יאמרו הבריות, ובכל זה יחשבהו לכת הנגידים מעט. הם אינם מכבדים אותו, אבל יראים הם מפניו.

כשכלו כל המסחרים בענין רע, החל חותנו לתת לו פרס קבוע מדי חודש בחודש; והוא נסה להורות לקח לאיזה בני נגידים, בתחלה בחשאי, רק בדרך ארעי ואחר כך בקבע. יוטה התבישה מעט; והוא הלא אינו מלמד פשוט, רק מורה לשני בחורים קרובים לנשואין מעט חקירה ורד"ק. הפלא ופלא, שלמה דוד יודע גם כן את „חכמת השעור".

והזקנים אינם מרויחים עוד כמקודם, צנור השפע נפסק.— לפעים הם מתאנחים ומתחרטים תוך כדי דבור. מהו ילוד־אשה בלא בטחון?—

ואז, כשכלו המתנות השמנות מבית חותנו, סר רוחו מרעיתו הטובה ויחל לענותה שלא בדעת. לעתים בא אל ביתו שכור מעט. הוא התפאר תמיד, כי מוחו סובל יי"ש עד לבלי שעור...

בכל פעם, שרעיתו תנסה לדבר אתו רכות, יתקצף; הוא אומר לה, שאביה הוא שוטה...

את בניו חנך רק מעט, רק בשכליות, ואל הבנות לא שם לב. הוא דואג רק בעד עצמו.

ותהר יוטה ותלה עוד ותקש בלדתה, ובקומה לא היו לה עוד פניה היפים.

בימים הטובים, כשהיתה ליוטה עוד שפחה בביתה, נשא לה שלמה דוד את עיניו. פעם אחת... למה אספר לכם אותו דבר? יוטה התאבלה במסתרים ימים רבים.

כשאין לו מה לעשות, הוא מכה את הבנים על לא דבר. גם שובר הוא לפעמים כלים בחמתו. ורעיתו אינה קובלת עליו כלל. גם בבוא הוריה העירה ויציקו לה בשאלותיהם ובדבריהם היא שוחקת: אין דבר.

...הזקנים מתו. — האשה מתה קודם להבעל, בהצואה היה כתוב לחלק דברים אחדים לעניים, גם קרן־קימת קטנה נשארה לעשות עירוב בעיר, — ויתר הפלטה אכל דוד שלמה בשנתים ימים.

כל ימי הירושה חיו בהרחבה מעט, ואחר כך כשכלו המזומנים החל שלמה דוד למכור את החפצים או לתתם בעבוט.

בתחלה נמרו התכשיטים, אחר כך באו כלי־כסף וכל דבר עובר לסוחר. ויהי חפץ אחד לימים הרבה, חפץ לרבע שנה, חפץ לחודש, חפץ לשבוע...

ואז הוא שותה יותר מדי צרכו... יודע הוא, כי בהאכל כל הדברים, לא ישאר לו ולביתו כל מעמד; והוא ממהר להחיש את הזמן הזה, כמו מוכרח הוא לכך על פי איזה כח רשע מושל בו...

וליוטה קשה הדבר מאד להפרד מן החפצים, אשר טפחו הוריה כל ימיהם. בטין ידיעה בלתי ברורה היא מרגשת בהם מעין שארית נשמה, מעין קדיש לדורות...

לה קשה הדבר ולו נקל הדבר, הוא יכעום מאד, בהודע לו כי מסתרת היא הימנו איזה דבר, וכמעט חפץ היה להכותה פעם אחת בשביל דבר כזה...

כן כלו כל כלי הבית אחד אחד. ולא נשארו רק שני כיורי

הנחשת, שעמדו זה בצד זה בשורה אחת על הקיר ויביטו איש על רעהו כאחים ורעים אהובים.

הכיורים האלה היו משוש הזקנים כל ימיהם, ונפש בתם תתאבל כשיוצאים הם מן הבית לבלי שוב.

ויהי כיור אחד לשבוע, כיור לשבוע, למחצית שבוע... ובאחד מן הימים קרב קצו של הכיור האחרון, שארית השארית.

לשוא אנסה יוטה את עצמה להתחנן לפני בעלה, שישאיר את הכיור האחרון ולא ישלח בו יד. לשוא אמרה לעצמה: דבר זה חובי היא להורי זכרונם לברכה, לשוא כבר פתחה את פיה לומר לו את הדברים האלה: הכל גוע על שפתה, בראותה את פניו האדומים ועיניו המלאות כעס.

הוא לקח את הכיור מתחת למדיו באיזה שחוק עצור וירץ לבית הפקדונות להעביטו, כאלו הוא עושה בזה איזה נקמה.

ויוטה ישבה ותבט מאחריו — עיניה התחילו זולגות דמעות, והיא עוצרת בעדן כדי שלא לחטוא נגד ה' שרצונו בכך. — היא נשענת על הספסל וידה נתונה על לבה הכואב.

הדבר היה בצהרים. הבנים הלכו מן הבית ואין איש בחצר, השעון מכה אחת, שתים, שלש וקורע את עקת הדממה...

יוטה לא יכלה להתאפק עוד, ותשא קולה ותבך.

ב.

מדרך אל דרך *).

I

אבותיו היו מיוחסים ועשירים, בני תורה וסוחרי־עצים מפורסמים. אחרי החתונה היו לומדים הרבה וסוחרים רק מעט, על ידי שותפים למחצה. אחר כך היו מתחילים לסחור בעצמם, והיה היום חציו להם וחציו לה׳. ברבות הימים היו הולכים ונשקעים יותר ויותר בעניני דרך ארץ; התורה נדחתה מאליה רק לימי שבתות, וכל ימי החול היו לנסיעות, לחשבונות, לדברים עם אדונים וקונים. אך גם בהיותם נותנים לעניני ממנות עוד ניכר היה בהם איזה משהו מאיצטלא דרבנן, ניכר בהזקן הלבן, בהצוארון הרחב ובהבטן היחשני. הרמת היד בשעת משא ומתן, שהיתה בה מעין הרכבה של הכרת־חובה ועוד איזה דבר בלתי מוגבל, היתה מעוררת בלב הרואים יראת־הרוממות. נתינת הצדקה היתה רק במטבעות של כסף, ותפלתם היתה בלחש, כאנשים קרובים לגבוה. בעניני הקהל לא היו מתערבים, אך מכל דבר טוב לא העלימו עיניהם. במוצאי שבת היו נכנסים אצלם מלמדים ויהודים סתם, והיו עוסקים מעט בשיחות חולין. וכוחים ארוכים לא אהבו, רק שמועות קצרות, בדיחותות בלי עוקץ וחדשות בלי זמן ומקום. תחת זה היה היי״ש, שהיו נותנים להאורחים, חריף, ומיני המתיקה — מעדנים ממש. הנשים היו

*) נדפס ב„השלח" חוברת ששית, שנת תרס״א.

בבחינה זו ותרניות גמורות. הן, הנשים, לא היו מתערבות בשיחת הגברים, והיו יושבות בפנה לעצמן, אבל „שייכותן" אל הבית היתה מסומנה היטב; והיוצאים והבאים היו מברכים אותן בשלום בהכנעה ובפנים צוחקות כאחת.— הבנים היו תמיד „של משי", יושבים עד חתונתם בחדרם עם רבם; ולהבנות היה מין יופי מיוחד, צנוע, וכל איש עשיר חשב עצמו למאושר, אם עלתה בידו להשיג מתנה גנוזה כזאת בעד בנו. אבל גם הבנים היו „סחורה משובחה" אצל השדכנים מקרוב ומרחוק. וכך היה הדבר נוהג: דרך כל העולם הוא, שבשעה שמתחתן עשיר בעשיר, נותן אבי הבת נדה פי שנים מאבי־הבן, אבל לבני היחשנים האלה היו נותנים ארבעתים; היו המה, היחשנים, אבות הבנות, היו אבות הבנים נותנים כפלים. זה הוא החדוש שבדבר.

ולראובן, הבכור למשפחת זרחי זו, בן שלישי, שונה מאחיו. הראשון והשני כבר עוזרים מעט לאביהם, שידיו רועדות ואינו שולט בעטו כמקודם. עם רבם ילמדו, כלומר יושבים עמו בחדרו שעות ידועות, אבל עיקר מעינם כבר במשא ומתן. עוד הדבר בהסתר וכלאחר יד, משום שלא נאה הדבר לבחורים בישראל. אבל מה יש לעשות? עוד שנה או שנתים והמה קרובים לחופה; למען החותן עוד יהיה צורך להסתכל בגמרא זמן מה, ואחר כך הלא יוכחו לדעת, כי לא איברא עלמא אלא להרויח ממון. רק שלמה נתן, הוא השלישי, מאמין, שלא איברא אדם אלא לגירסא.— הוא אינו חושב בזה הרבה, אבל יושב וגורס כל היום עם רבו, וגם בשעה שישן רבו. הוא אינו שם לבו כלל לזה שאבותיו עשירים, שבגדיו טובים ושהכלים בביתם נאים; הוא את האלהים ירא, על פי טבעו, על פי צרכו. אלהים צוה, שבני אדם יהגו בתורתו יומם ולילה. התורה היא קדושה, אלהים הוא קדוש ומשרתיו אש לוהט, ואיך יפנה הוא, שלמה נתן, את לבו לדברים אחרים, שאינם אלא טפלים להעיקר?

והתורה היא מלאה חדושים, בכל — שכל נפלא. והכל ניתן למשה בסיני, מהחל ועד כלה. גם ה„מפרשים", ה„ים־של שלמה", ה„אלשיך". בהאלשיך אין חריפות, אבל יש בו מתיקות; ובהשל"ה

הדברים יותר עמוקים. רבו אומר, שבנעוריו קרא ב„שער היחוד" עד חציו; השאר לא ניתן לילוד אשה.

ומהו ילוד אשה? בריה עשויה לעסוק בתורה ובמצות. האֵם תופרת לפרקים ונושאה את המפתחות, האב מחשב חשבונות ומונה מעותיו אחר התפלה. גם אנשים אחרים באים ומדברים על אדות עצים ויערות. הערלים מביאים את העצים טעונים על עגלות ועורכים אותם שדרות שדרות. וְסילי השכור שוכב שם כל הלילה לשמור את העצים. ו ה ו א, שלמה נתן, יושב בחדרו ומסתכל, והכל נראה לו מוזר מאד... גם אחיו לא ידעו את ה„תוך". המה קוראים אותו „ירא־שמים", והוא הלא יעשה רק מה שמוטל על כל אדם לעשות.

ומדה אחת שמורה בטבעו: בישנות יתרה. הוא מתבייש ללמוד בקול, לצעוק בשעת התפלה ולעשות מצות בפרהסיה בכונה יתרה. כשרבו עוזב לפרקים את החדר והוא נשאר לבדו, אז טוב לו ביותר; אז יכול לנשק את הגמרא, בעת לבבו יהמה, או להתמוגג בדמעות בשעה שפחד ה' נופל עליו.

והאלהים עשה שיראו מפניו. הכל חי רק בחסדו והכל ילך לאבדון בשיסתיר פניו. בכל מלוא העולם מלחמה בין הטומאה והטהרה, הכל חציו זכאי וחציו חייב; עשה אדם מצוה אחת — הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף זכות, עשה עברה אחת — הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף חובה.

והרעיון הזה החל להחריב את גופו הכחוש, אמו דאגה לו... גם אביו אינו רואה בעין טובה מה שבנו הוא צדיק הרבה יותר מדאי. „אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך" — זהו כלל גדול בחיים. אבל הוא אינו שם לבו לזה, ובדרכו ילך.

והוא כבר למעלה מי"ח, מי"ט, מעשרים, שנה תרדוף שנה — והוא לא ארש עוד אשה. מזלו גרם. אבל מה איכפת לו הדבר? מרבה הוא עתה בסגופים ותעניות. הוא בא לידי הכרה, שלא על ההשגה לבדה יחיה האדם, רחמנא גופא בעי, קדוש הגוף והאברים. כשלומדים ש"ס ופוסקים יש מזה תענוג, גם בהתפלה יש הנאה גדולה... אבל יראה עילאה, הסגוף, הטבילה

במקוה קרה... לו היה בידו לחתוך אבריו לשם שמים ולהתפלש באפר על גלות השכינה!...

הוא יושב בחדרו, וסמוך לחדרו עוד חדר שני, שלישי, רביעי... עד תום הבית; סמוך לבית זה עוד בית אחר, וכן הלאה; סכום כל הבתים — הרחוב, וסכום כל הרחובות — העיר; חוץ מתחום העיר — שדות, ושם מרחוק עוד עירות, נהרים ויערות, אנשים שונים, עמים שונים מלבד עם ישראל; והכל ברא אלהים לכבודו, לשם ספריו הקדושים ולשם מצותיו.

והמצות — שוות, קלות כחמורות, הפרטים והכללים, דברי חכמים ודברי תורה. התורה גופה היא תוך כל התוכים ועיקר כל העקרים, בה צפה הקב"ה וברא את העולם.

מדוע ישן האדם? לולא השנה, היו עוד שעות יותר ללמוד ולעבוד את ה'!

ואז הוא כבן עשרים ושתים, וכבר ארשו לו בת איש עשיר מעמי־הארץ שעלה לגדולה, ונדה לו שלשים אלפי שקל.

חותנו הוא איש שמן ובעל־גוף גדול. הכל אצלו במדה גדולה: סוסיו גדולים, עגלותיו גדולות, אשתו גדולה, וגם בנותיו גדולות, לו לא היו בנותיו לבושות בגדי כבוד, היה תוארן כשפחות ממש: לחייהן אדומות, כתפותיהן רחבות וכל גופן גס ביותר. גם אכילתן גסה, וגבורתן שלא כדרך הנשים. כשמניחות ידן על שכם איש ירגיש כאב בבשרו.

ובכן, ויהי שלמה נתן הכחוש בעל לדבורה הבריאה הגדולה והרחבה ממנו פי שנים. מזל טוב! לכו ובנו בית בישראל!...

II

והבית כבר נבנה.

לשלמה נתן שלש בנות ושני בנים קטנים, ששה חדרים וחנות גדולה של משי וצמר לבגדים. החנונית היא דבורה

„העזה", העשירה השניה שבעיר; והיא מומחית גדולה בעניניה. כשיש לה פנאי, היא שמה לבה גם לבניה ולשאר עניני הבית.

ובעלה שלמה נתן סובב כל היום בשוקים ובבתים, לאסוף נדבות ולחלקן לעניים. הוא עומד עתה על דרך חדשה. לקיים כל ההורה כהלכה, בכל דקדוקיה וכונותיה — זהו למעלה מכחו של בשר ודם. אבל מצוה אחת אפשר לקיים כהלכה, ובכן הוא מקיים עתה מצות צדקה לעניים, מקיים אותה השכם והערב, בכל כחו ויתר מכפי כחו. אין לך בית בעיר שלא סבב עליו אלף פעמים ואחת, אין לך איש או אשה, זקן או נער, שלא בקש ממנו שלמה נתן נדבת כסף או פת לחם לעני.

את כל אשר לו ואת אשר יכול לגנוב מאשתו כבר נתן לעניים. כשהוא בא לביתו, שומרים עליו בשבע עינים, האמה, האשה, אחת מבנותיו או בניו הקטנים; ובכל זאת יעלה בידו לשים תמיד בכליו דבר מה, כסף, מזלג, כוס, מטפחת, לחם, אבטיח, נופת, ספר. וכל מה שבא בידו הוא לוקח ונותן אותו או את מחירו לכל פושט יד, מבלי הבדל בין עני הגון לשאינו הגון, בין אלמנה ויתום ובין קבצן לאוכל לתיאבון. כבר יש בתים בעיר שדלתותיהם סגורות לפניו, באשר נלאו כבר בעליהם לתת ולחזור ולתת לו; והוא יתגנב בלאט, דרך פתח בית המבשלות, מבקש או לוקח בחזקה ורץ החוצה. וכבר קרה, ששפחות כעסניות קללו והכו אותו על מעשים כאלו, אך בעלת־הבית גערה בהן, אחרי שסוף כל סוף הוא אדם כשר ולבו טוב... לו עשה רק חלק ממאה ממה שעשה, כי אז העיר יכולה להתפאר בו; אבל שאר צ"ט חלקים המה למותר, הגזמה, גם הקדוש ברוך הוא אינו ותרן...

והוא חושב: הקב"ה ותרן הוא, אוהב עניים ודואג להם. העשירים לא נבראו אלא בשביל העניים, וכל העולם כלו כדאי שיתקים בגלל פת קיבר שישביע את הרעב.

איך יכול האדם להתאפק, שלא לתת לאחר מה שיש לו, שלא להלבישו ולהשביעהו? איך מטין דברים למחר, בעוד שיש נפשות רעבות היום?

הרעב בעצמו ניתן לבני אדם כדי לעשות על ידו צדקה...
הכסף ניתן כדי לתתו לאחרים; ובגדים ישנם כדי להלביש בהם עניים, שאין ידם משגת לקנותם.

כל מי שידו משגת, כלומר בעל ממון, הוא רק בבחינת שומר לאותו ממון, הוא בעל המפתח, הממונה לפתוח את האוצר לכל מי שנצרך לו.

העני קודם לכל דבר. הוא קודם לך, לאשתך, לבניך, לכל אשר לך. בטל את התפלה כדי למהר ולהושיע לעני. חלל כבודך כדי להיטיב לאחרים.

וכל זה הוא אצלו לרוב בבלי דעת כרורה. לו אין פנאי עתה כלל לדעת ולחשוב. גם הלמוד נחשב בעיניו למין יהירות...

הקב"ה בעצמו מפרנס את הרעבים מיום שברא את העולם, ואתה שלוחו בכל עת ובכל שעה.

ולעתיד לבוא, בעת תחית המתים, יקומו העניים בשורה הראשונה; העליונים בכאן יהיו אז למטה, וההתחתונים בכאן — למעלה. כל העניות תלבשנה בגדי לבן יקרים, ולהעניים יערוך קודשא בריך הוא את סעודתו.

שלמה נתן אינו חפץ כלל שכר מעשיו בעלמא הדין. הוא חפץ, שתחזינה עיניו את המראה הגדול ההוא לעתיד לבוא ושיהיה הוא כאחד מן העניים.

לו גרש את אשתו, כי אז היה עני גם על פי דין...
כשיירש את אבותיו, יפקיר הכל לעניים; כשתמות אשתו, יעשה את בניו לעניים.

המה מתפללים ולומדים ושמחים במצות, ושוכחים, כי כל זה אינו שוה מאומה, כל זמן שלא תמחה דמעת העני מעל פניו.

אבל גם הרחמנות גופה היא מין הנאה... כשרחמני אתה ונותן, הרי דרכך בכך... לא! גם אם לבך קשה כצור, פתח אותו ותן משלך, הן נגד רצונך; שבר את הרצון!...

דוקא בשעה שחפץ עתה לישן, פתח את עיניך בחזקה; דוקא בשעה שטוב לך לישן, בשעה שראשך למעלה על הכר ורגלך למטה, שים רגלך על הכר וראשך למטה. סגף את עצמך בשעה שפנוי אתה מן הצדקה. אך לא! גם אז טוב לעשות איזה

דבר הדומה לצדקה: לין אצל החולה, גזור עצים של עני, שצריך למכרם! תקן את ביתו, נקה את תנורו ויבש את הרעי להסיקו.

ועיף הוא שלמה נתן לפרקים במדה שאין לשער. גם אשתו כבר סגרה את ביתה בפניו, ואת רגשי האהבה לבניו עקר מלבו ביד חזקה. אהבת הבנים שתולה גם בלב הבהמות והחיות, ומה יתרון לאדם, אם יעשה כמוהן? כל הרחוק ממך ביותר צריך להיות קרוב לך ביותר: גם הרשע, גם הפחות שבפחותים, גם המצורע. כל מי שאינו יכול עוד לנשק איש ישראל מצורע, נפשו עוד רחוקה משלמות. הקב"ה אוהב דוקא את החולים, את העורים והפסחים, את הנכפים ובעלי שחין.

אהבת־ישראל באותה מדה — זהו קדוש־השם, קדוש השם שבכל עת ובכל שעה ובכל רגעי חיינו.

לשוא, לשוא אתם יראים את החליים הרעים, את העוני ואת היסורים; כל אלה הם רק אתגלותא דשכינה באיזו מדה, כדי למרק את הלבבות...

לו היו הלבבות פתוחים ולא מטומטמים על ידי הסיטרא אחרא, כי אז היו הכל מחבקים זה את זה ונבלעים זה בזה.

לא! גם זה כבר הוא מעין הנאה... אסור ליהנות. אסור לעשות דבר מצד השמחה שבדבר, גם אם טוב הוא.

שמחת החיים היא קללת החיים, שאינה נותנת אותנו לעשות את הטוב והישר בלי כל פניה עצמית...

שבר את ה„עצם" שבך, שבר את עצמך בשביל אחרים.

III

ויהי ערב בחיי שלמה נתן.

צדקתו וחסדיו חדלו מאליהם, באשר מאומה לא היה עוד בידו; ואין איש בכל העיר מרחם עליו להעניק לו איזה דבר בעבור העניים. גם העניים בעצמם חדלו ברבות הימים להכיר לו טובה — ויהי עליהם למשא. יראי אלהים שבעיר לא קרבוהו עוד, ועשירי

העיר התבישו בקורבה שבינו ובינם — ויהי בודד בין אחיו...
לביתו לא בא זה עידן ועדנים, ודרכו היה להיות רעב ללחם,
מרוב שעמום החל עוד הפעם להסתכל בספרים, ויהיו הדברים
בעיניו כמו באו מעולם רחוק... למה יאמרו: כך וכך עשה?
למה הם המעשים? מה הם הקשורים שבין אדם לחברו? מהו
האדם וסופו.

ובאחד הימים בעלות השחר, הוא לוקח מקלו ותרמילו והולך
מחוץ לעיר. בדרך המלך הוא הולך, שעה, שתים, שלש, עד
בואו לכפר הסמוך. שם לו מכיר, והוא שותה אצלו כוס חמין,
מברך על הלחם והולך הלאה, מעיר לעיר. במקום שיש לו איזה
קרובים ישאר אצל אחד יום או יומים ואצל השני שבוע או שבועים,
את בני הבית לא ידבר ואת למודי תורה לא יתארח. כזר הוא
לכל, יושב תמיד ושותק.

לפעמים יעזוב את מלונו בלא פרידת־שלום והולך לו בבקר
הלאה. לפעמים ישכח הכל, הכל, וכשהוא עיף, ישב לו על שן
סלע על אם הדרך ויקשיב אל כל אשר סביבו...

לבבו כבר החל להחרב, והוא עובד את ה' בשתיקה ובהכנעה
יתרה. לו היה יכול להיות כסלע הזה, מונח על מקומו מאז ומקדם!...

וכשגשמים באים, הוא כופף את ראשו בין ברכיו וממתין.

וידיו ורגליו כבדות, ובעת שהוא ישן, חש בראשו.
בחלומותיו יראה אנשים מלאים עינים וכלם רעבים ללחם. רוכב
בערבות נושא ספר תורה על כתפו, ושם, הרחק הרחק, סלעים
על גבי סלעים. אשה אלמנה בוכה לפני כסא הכבוד. והוא יושב
בקרן זוית ורואה את כל המדור התחתון...

ובהקיצו משנתו פעם אחת — היום היה יום סגריר — והנה
הכל שחור סביב. דמו בא אל עיניו ונעשה סומא.

זהו המרוק בהאי עלמא; שם יתחיל הכל מחדש.

וימת שלמה נתן באחד הימים, בבואו לעיר נכריה, ואיש
לא ידע את קבורתו.

ג.

ההפסקה.

I

זה עידן ועידנים שנפסקו מעינות הפרנסה בעיר טרנוה ונתדלדל שם עם ישראל; העשירים נעשו לבעלי־בתים והבעלי־בתים — לעניים. ואלה העומדים באמצע שקועים בחנויותיהם ובעבודותיהם, להביא הא לחמא עניא לנשיא ולטפלא התלוים על צוארם... מעשה נסים הוא זה שעוד מתפרנס העם בצער ויכול להתקים ברוחק... ביום הראשון לשבוע עוד נשארים פרורים מיום השבת, ביום השני עוד לא הספיקה העת לרעוב כל כך, ביום השלישי יחל המשבר, תחלת הדאגות הרבות ללחם השבוע, ביום הרביעי כבר נאפה למקצת, בהלקח הקמח בהקפה או בשאר אסמכתא דקודשא בריך הוא... ביום החמישי עוד יש להם לחם שחור, דייסא, תפוחי־אדמה וחסלת מאיזה דג־מלוח — אבל כל זה כאין הוא לעמת הדאגות הרבות על אדות קמחא דשבת... כל אשר בבית כבר בבית העבוט, כל מיני ההמצאות כבר נמצאו, המטלטלים דניידי כבר נדו, כל השערים ננעלו... ובכל זאת — בבין־הערבים, במאוחר — עד חצות הליל כבר העריבה בתשמישה והקמח הלבן מונח בו בקרן זוית בלול עם השמרים. אם יתוסף לזה בערב שבת דג קטן, יין צמוקים ואיזה השארת הנפש של בשר עוף או כבד בהמה, הרי העולם כמנהגו נוהג, ועם ישראל יכולים ללבוש בגדי שבת שלהם, לחגור אבנטם, לקחת את הסדור

„קול יעקב" או „נהורא־רבה" ולמהר לבית־הכנסת . מי כעמך ישראל !

ובית הכנסת גופו לא ישנה את תפקידו — בכל יום ויום במועד ידוע יעשו יושבי טרנוה בו את מלאכתם, מלאכת תפלת השחרית, מנחה וערבית . בכל יום אחרי הצהרים מתאספים שם אותם בני האדם, שאין עוד להם לאבד או למצוא דבר בעולם, וחוזרים ושונים אותן השיחות, שכבר שמעו מפי עצמן אלף פעמים ואחת . ובכל יום החמישי לפנות־ערב כאשר ילאה רפאל הלץ מכל הדברים והאמירות, שאמרם בעצמו או שמע אותם מפי אחרים, יחל לגרד בבהן ימינו על מצחו ואומר בנוסח הקבוע : ואיתמא איפכא ?

כשאנשי טרנוה שותים יי"ש, שותים אותו בכוס קטן שאינו מלא ; ואידך, הנחסר, לאו דוקא . . . בני ישראל אינם זוללים וסובאים ; וכל הא היא רק מפני העכול וכדי לחמם את בני המעים מעט . כשנוטלים את ידיהם לסעודה, הם אינם בודקים את הכד שלא יהיה בו פגם, חס ושלום, ושיהיה כדינא — אבל ישגיחו היטב שלא ישפכו מים למותר . כל הין מים הלא מחירו פרוטה וחצי ; והקב"ה חס על ממונם של ישראל .

וכשמסר האלהים למשה בסיני את ה„דרך־ארץ־זוטה" אמר לו כתוב : לעולם לא יהיה אדם ער הרבה וישן הרבה, צדיק הרבה וחכם הרבה, אלא הכל במשורה, הכל במתינות, הכל בזה ובזה .

הקיצוניות וכל הליכה שאינה בדרך הממוצע, גם אותה שבקדושה היא לפעמים רק מעשי שטן, וצריך האדם להשגיח בזה הרבה .

ואנשי טרנוה הם מתונים בני מתונים, בינונים בני בינונים, ממוצעים בני ממוצעים, להם אין חליפות ותמורות כלל בעולמם מימי השרפה הגדולה . מאז כל יום הוא שוה לחברו וכל שעה דומה לשעה שלפניה ושלאחריה . השמונה עשרה היא גם כן בלי שנוי, והיה כתוב מלה במלה עוד בימי אברהם וכל הדורות : איך יכולים בני אדם להשתנות אחרי זה גם במשהו ?

צריך אנכי להעיר, כי יושבי טרנוה הם בבחינת חסידי

טלנא. הם אינם חסידים נלהבים ונוסעים בשויון־רעה להצדיק לעתים רחוקות, רק מפני שאי אפשר כלל לבני עלמא בלא רבי. הרבי הוא רבי, הוא יושב שם ועיניו צופיות בארבע פנות העולם; והם, בני אדם פשוטים, יושבים בטרנוה ואין להם פנאי להיות שקוע בזה כל הימים. — דים, שהם שמים לזה לב פעם אחת ברבע, בחצי שנה, והטרודים ביותר — פעם אחת בשנה. די לראות פני הצדיק לפני ימי הסליחות או לראש השנה, שאז הפרנסה נקבעת למעלה לכל יושבי דרי מטה... אז פרנסת ישראל נקבעת, ואת"ל גם הרג ואבדן, מי באש ומי במים ועוד ועוד. איך שיהיה, כל אלה הם רק בבחינת חרוסת, עיקר הדבר היא הפרנסה, שבלעדה אי אפשר לכל בריה בעל אשה ובנים להתקיים. בהסדור כתוב אמנם, שיש להתפלל עוד על חטאים ועונות, שפיכת דמים ועריות, דברים שאינם נהוגים כלל בחוץ לארץ.

וחוץ לארץ גופא היא טרנוה מימות עולם, כשבקש הקב"ה לצבור עפר לברוא ממנו אדם הראשון, הלך לו כביכול לבית פלוני ופלוני וגרד מן הגבשושית הגבוה בשם איזה חתיכות למטפחתו וכשהתחילו מלאכי השרת לומר: מה אנוש כי תזכרנו? הלך ונמלך לו עם השכינה.

מלאכי השרת בעצמם המה זקנים לימים, וזקן לבן יורד להם עד מריהם, המה עוד יותר קדושים מאברהם אבינו, אלא שאין להם יצר הרע... את התורה לא היו יכולים לקבל ברצונם, כפני שלא היו במצרים — וכשראה מנהיגו של עולם שאין להם מה לעשות, אמר להם: לוו את השבת, לוו את כל אדם כשר בצאתו ובבואו.

אנשי טרנוה היו עוד יותר כשרים ויראים, לו היה להם פנאי לכך, מה יעשו? אם צריכים הם לחשוב גם בצרכי כל יום. יכולים היינו לומר: שבפנותם לעניני דרך־ארץ לפרקים הרי הם מסיחים דעתם בזה ממילי דשמיא, צא ולמד: איזה העושה צדקה וחרד בכל עת? — זה המפרנס אשתו ובניו.

הפרנוס בעצמו לאו דוקא בהרחבה, כפי מנהג היהודים של שאר העירות אשר מסביבה. עמך ישראל צריך רק לחם

ודייסא, תפוחי־ארמה ודג־מלוח לכל היותר. את היצר הרע לא הרגו רק מפני שצריך ביעא לחולה ויולדת. בכל ביצה הרי יש חלמון וחלבון; כשקורט דם בזה כשר, בזה טרפה, הכל כתוב בהש"ע וכל זה וכיוצא בו יודע הרב דמתא, שבשכר זה הוא מוכר שמרים ונרות לישראל בהקפה...

הרב בעצמו הוא השלישי. הקודם לו מת, והקודם להקודם גם כן מת. מכאן ואילך אין עוד עין צופיה בדורות שעברו. אומרים אמור, כי אז היה עוד מלכות ניקולי.

והימים האלה שבהם קרה „ספור־המעשה" שלי היה באמצע ימי מלכות אלכסנדר השלישי, בטרנוה נקרא הקיסר סוּם.

II

המעשה היא ישנה ואף על פי כן חרשה היא — רבי בא לעיר, רביים.

וכך היה הדבר כל אנשי טרנוה הם, כאמור, חסידי טלנא, מפני שקרובים המה לשם ומפני שכך הדבר אצלם. הזקן היה חשוב שם מאד, בנו היה מין „אשכנזי נסתר" שמת קודם זמנו, ובן־בנו, הינוקא, ישב על כסאו בטרם עוד הגיע לשנותיו, כך הוא הדבר, הרביות מחזרת על אכסניא שלה...

באמרי למעלה, „כל" אנשי טרנוה אני מפליג בדבר, בעיר ישנם עוד שמונה אנשים וחצי, שהם מחסידי „מַקְרַב", ואלה הם: שמואל בן יוחנן, יוחנן בן שמואל, אחי יוחנן, ואחי שמואל, שוחט ובודק בלי נחלה, ראובן בן אשר ושני בניו וזעירא דמן חבריא ליבוש הקטן, שבטנו וראשו וכל אשר לו הכל בשוה. לצני הדור קוראים לו הגנב שבאריה, אנחנו נשתמש בלשון יותר נקיה ונקרא לו אריה למחצה, במטותא, הסכימו עמדי על אותו דבר.

בין חסידי „מקרב" שוררת מין אחדות ידועה, בלא ארבע אמות קרקע לבית תפלה לעצמם ובלא איזה שררה בעיר, להם

מין יהירא בצינעא; וכשהם נקראים לתורה לפרקים, הם זוקפים את הראש תחת הטלית. בטבעם להיות שגור וכו' — כל זה אין אני אומר כשאני לעצמי, רק הנני חוזר וכופל רק מה שיאמרו הבריות.

ומקרב היא עיר רחוקה מאד מטרנוה. הנסיעה לשם עולה בדמים הרבה, דמים תרתי משמע, וחסידי מקרב המה בבחינת מחוסרי כים. קשה להם לעשות נסיעה לשם, והם רעבים ל„רבי" זה משכבר הימים.

ואז נקרה הדבר, שבנו השלישי של אותו צדיק ממקרב השיג הורמניה מן הרשות לנסוע מעירו לשאול ברופאים, בלשון יותר פשוט, לאסוף ממון... ובבואו סמוך לטרנוה, קראו לו חסידיו המעטים לבוא אליהם ליום השבת. גם חשבו ומצאו כי זה ימים רבים לא בא כל רבי אל טרנוה, המון העם אינו מבדיל; ובהיות מעלתו אצלם, ילכו כלם אליו עם פדיונות ושאלת הפרנסה בגוף ונפש, ונמצא הוא עושה שם נפשות, ושמם נתגדל על ידו.

והשמועה, שרבי זר בא לעיר, הגיעה פתאם לאנשי טרנוה ויתעוררו... אותם האברכים שעדיין נשותיהם חרשות הנה אצלם, כלומר שאוכלים עוד את הדייסא והלחם על שלחן המן, בקשו ומצאו, שלא יתכן הדבר להשיג גבול הצדיק מטלנא, ויפחדו פחד פן יגנוב הרבי החדש את לב העם ונמצא כל העיר נחצית לשתי מחנות.

ובכן לא שאלו ולא דרשו. ויקראו גם הם להרבי הצעיר מטלנא לבוא על אותו שבת לטרנוה, ועל פי נס קבל גם הוא רשות לזה משר המחוז.

שני רביים באים, וההכנות מתחילות משני הצדדים. הרבי ממקרב יגור אצל יעקב שמואל לבית דוד מפני שביתו רחב, והוא בעצמו חשוך בנים הנהו; והרבי מטלנא יתאכסן אצל מטיל, הפנים היותר חשובים בעיר.

ושני הבתים הללו פתוחים מיום הרביעי בבקר. אנשים הולכים ובאים, הולכים ושבים, ספסלים ושלחנות מובאים, כלים ינשאו מחצר לחצר. החלונות ישופשפו, הדלתים ינקו, והמטות

מוצעות. בבית־המבשלות של מטיל כבר התחילו לאפות, עקרת הבית סובבת בשוקים לקנות עופות, אשר זלמן דואג בעד דגים בסוד גדול, כיסו של הרבי פתוח לזה — והעיקר כבר מתחילים לשתות בבית הכנסת מעט יי״ש על חשבון העתיד, עתה דוקא בכוסות מלאות לכאורה. למך קלמן שתה שתי כוסות.

טרנוה התעוררה לחיים בלתי מצויים. אומרים אמור, כי הכפרים יבואו להעיר על יום השבת. אומרים אמור, כי האכר מכפר זרבקה, שאינו בא רק לימים הנוראים, יבוא עם עשרה בניו ולוקחי בנותיו — אומרים אמור, כי להרבי מטלנא יש הדרת־פנים ושהרבי ממקרב הוא כעסן והוא הפחות משני אחיו.

וביום החמישי בצהרים בא אותו רבי להעיר. המקדמים פניו היו מעט, וכיון ששח מעט עם הראשונים בין חסידיו, סגר את עצמו בחדרו כדי להתיחד עם קונו. הגבאי שלו הלך לישון וה„אריה למחצה" נשאר להיות שומר הפתח.

ובאותו בין הערבים יצאו כל בני העיר לקראת הרבי מטלנא. אלה הלכו רגלי ואלה נסעו בעגלות. הרעש גדול מאד וההומיה דופקת על כל הלבבות. התחתונים דוחקים את עצמם במקום העליונים, ואנשים שעוד בבקר לא חשבו הרבה מהרבי, יצאו מגבוליהם. התירו את סוסי הרבי! אנחנו, אנחנו נמשך את המרכבה! אנחנו, נחנו!

ובית מטיל מלא אנשים, בכל הרחוב הזה סובבים והולכים אנשים רצים לכאן ולכאן. הקטנים לא נשמעים עוד לגדולים, והגדולים שוכחים את צרכם, בכל מקום כעין התנערות ויקיצה, בכל הרחובות ובכל הבתים.

רבי בא לעיר, שני רביים.

III

ובערב שבת ערבוביא והתעוררות בכל פנות העיר מקצה ועד קצה. כל הנשים טרודות באופן שלא היו עד כה. כרים

נשברים, כלים מוסעים. הבנות הבוגרות עוזרות ביותר, מנשה וראובן שואבי המים ממהרים לעשות את מלאכתם, האנשים רצים לבית המרחץ, בכל החוצות המון נערים מתקבצים, עזים שונות שלא הלכו למרעה באות באנשים, בתי הרביים מסובבים, קרשים נטענים, שלחנות מובאים, חלונות משפשפים, דלתות מתקנות, וקול פטיש אחד נשמע במלאכתו.— כל העולם כלו בטרנוה יגע, רץ, מדבר, שומע, גם המתונים ביותר שוכחים לתחוב ידיהם באבנטיהם. השמש ממהר לרוץ, הנרות דולקים, שלוחי־צבור עומדים לפני העמוד במין גאות מיוחדה. אשרי יושבי ביתך — יתגדל — תפלה בלחש ובקול רם — קדוש, קדוש, קדוש — עלינו לשבח — לכו נרננה לד׳, נריעה לצור ישענו — — — —

הזריזים מקדימים להרבי בכלות התפלה, עוד בטרם יבואו לביתם; וגם אלה הפוקדים נשותיהם בתחלה, ממהרים לבלוע את הקידוש עם הדגים כדי ללכת אל הרביים. השלחנות הארוכים דשם הם מיושבים, ספסל על גבי ספסל. שורת שורת של אנשים יושבים מסביב להם צפופים ומאחוריהם עומדים איש בכתף חברו, איש בגופו של חברו — דומיה של התעוררות פנימית. — הרביים לבושים שחורים ופניהם לבנים, יראה עילאה חופפת, קול דק יקדש על היין, הדגים יאכלו בכל הרוך שבנפשות כאלה, באים על השלחן במקום מזבח... הנגון בא ומלוה אותם... עמוק הוא, כאלו מזכיר הוא נשכחות... הוא עולה ויורד, מובב על צדו, יטה לכאן ולכאן, ישתפך מעצבות לתמהון ומתמהון לשמחה נבהלה... הקהל חוטף את שלהם בכל פרק ומערב אותו בקולותיהם העבים... הראשים יגביהו את עצמם מעט למעלה... בנפשות רבות צנור נפתח, הלב יוצא ממחבואו; אין חטא לפני המקום בשעה רבתי כזאת, עמך ישראל הוא כבריה אחת, שם בחוץ רק שמים וכוכבים והכל שומעים...

וממחרת הבקר הכל טובל במקוה כחתנים... הקולות המה יותר גבוהים מדרגה אחת אצל כל אחד ואחד. בפעם הראשונה אחרי דור שלם, שאדם שואל לשלום חברו. — מעין קורבה מתעוררת, קורבה שלא היתה כלל עד עתה.

הדרך מבית המרחץ לבית המדרש מלא שַׁיָּרוֹת שירות.

הפנים צוהלים, הפאות רטובות והצארון הלבן כמין קשורו עתה עושה רושם של הרחבת הדעת. עתה איש איש תוחב את ידו באבנטו של חברו, הנקרנים מחליקים בזקניהם של חברם מי יעבור לפני התבה בתפלת שחרית? ומי — במוסף? ה„לכו נרננה" מראתמול לא היה טוב, ה„כגונא" לא היה לפי מדרגתו...

והעם מתפלל עתה באיזה חדוה. רוב המתפללים הולכים אנה ואנה, בכאן ושם מטה איש את חברו הצדה לשיח עמו לפי רצונו. אחדים עומדים על יד החלונות ומביטים להרחוב, האדמה בשם מתחממת לאור השמש. הנכבדים נקראים לתורה. אותו שבת הוא שבת־מברכים — מי שעשה נסים לאבותינו הוא יגאל אותנו — — — — —

העם בולע תפלת מוסף. כל הטליתים והסדורים נטענים על הילדים והאנשים ממהרים לרוץ כדי לכבש איזה מקום סביב שלחנות הרביים. מעוקה הוא הדבר שבתוך כדי יהירה עוד צריך להטיל הידים לסעודה ולברך המוציא. גם הנמושות שלא באו אתמול, באו היום. העם צוהל ומתחיל לשתות לגימות לגימות, מעמידים יין על השלחן. שולחים לו יין ומגדנות, העניים מעיזים לעמוד אצל בעלי בתים. גם הזקנים לימים מעבירים מעיניהם את השנה של שבת. הנשים מקנאים בהאנשים, הנערים והילדים מרגישים את חפשתם, בצד החלונות של הרביים מטפסים ועולים, איזה אילן עומד סמוך לשם נושר את פירותיו מרוב נענועים. מי יכול לעלות על מגדל בית התפלה לנוצרים הנראה למרחוק, שואל אחר פתאם, השמש עומד באמצע הרקיע.

ובסעודה השלישית זמן ה„תורה" והזמרות... כל הראשים כפופים ממעל השלחן וכל האזנים שומעות... ה„אמת, האמת, האמת הוא... ישראל הוא בבחינת כלה, כלה... הלבבות המה בבחינת קרבנות, קרבנות, קרבנות... התערותא דלעילא ולתתא הוא חדוה, חדוה, חדוה...—" יה רבון עלמא, דעלמא עלמיא...

והכל שמח ומתפעל, איש איש יורד לתחתיתו של נפשו, ומעלה משם כל הנצוצות של חיות, של איזה אור מסתתר...

אותה שעה היא מין נעילה לאידך גיסא... העולם הוא רחוק וגם מרנוה היא רחוקה... מין הרגשה ישנה שרק אלה העומדים סביב השלחן המה בהאי עלמא... השכינה שוררת באפל שבבין הערבים... הכל עומד ותלוי בפיו של הרבי... אין רצון וכח אחר כלל בעולם... לו היה בת־קולו של הרבי נשמעת: צאו ממחיצתכם! כי אז הפקירו כלם את היש שבהם, הציתו את אש התאוה, נמקה בעפר הבורות, התהוללו, התלהבו, השתובבו...

ובמוצאי שבת לוו את המלכה... הקדש באשר הוא קדש הולך, והחול לובש איצטלא דחרותא... העם כבר שתה כל צרכו יי״ש פשוט והמהדרין כבר מריקין את הכוסות יותר מן השעור... ראובן המלמד מנסה לרקד יחידי... חסיד אחד בא אל בית המבשלות וחומר בלבו... אנשים אחרים כבר אינם שבים לבתיהם. איש איש נותן את ידו בצלחת רעהו לשם צחוק, את גדי הבטלן כופתים ברצועה לשם תענוג... צחוק פרוע, פרוע...

וממחרת היום השתיה עוד ביותר... כיון שנתנה רשות... שכחו האנשים את חנויותיהם ואת יום השוק הקרוב בראשון לשבוע וישתו. — הפרנסה נדחה לגמרי והתפלה נבלעה, אך ישראל מתחיל לשמוח בימות החול. האריכו את הימים! אל תתנו להרבי השני, הצדיק מטלנא לצאת! מלמד שדודי, הרב ממקרב, כבר השכים לצאת, בראותו כי אין העם נוהה אחריו. ואיש יהודי אחד החל לצעק: רבותי, מדוע אין אנו שמחים? — שכינתא בהתערורתא! מנשה הבלן קפץ ממקומו ויחזק ביד ירוחם, ירוחם סוחב את שמעון, שמעון לקח את בנימין, בנימין מחזיק באבנטו של קלמן. וקלמן מתחיל לנגן פתאם... והם מרקדים, בתחלה רק באיזה צחוק ואחר כך בהתלהבות, בהתעוררות, בהשתעבדות כל הגוף, אנשים אשר מסביב באים ותוחבים את ידיהם לכאן ולכאן, מרחיבים את העגול ומרקדים במרוץ, איש מגביה שולי בגדו ומתחיל לקפוץ באיזה כח מבהיל באמצע העגול. כלם יתנועעו, ידלגו כמו ירוצו, העינים בולטות והפה

מתעקם ונוזל, אחד יקרע את כתנתו ויגלה את חזהו השעירי, הפקר, הפקר, עמך ישראל מרקד.

ויהי העם מרקד בהאולם הגדול שבדירת הרבי, בהחדרים אשר מסביבו, ויהי העם מרקד מבית לבית. ומשכונה לשכונה, ויהי העם מרקד בבתים החשובים שבעיר, בבית הרב דמתא, ובבתי השובי"ם והחזנים, גם חייטים אנשים פשוטים שרחוקים הם כל ימיהם מענינים כאלה, התערבו בין החסידים ויהיו מרקדים, ויהיו צוהלים: גם מיני חוקרים בחשאי, שכחו את הרד"ק ואת המלבי"ם וישתו גם המה, קול יגביה מחברו. פה לפה ימלל דברים בלתי מובנים. הלבבות רועשים, הרגלים מדלגים, הגופים מתפרקים, הפקר! הפקר! עמך ישראל פושט את בגדיו העליונים ומרקד. הנשמה פתחה את לועה.— לאיש איש עתה כחות שבעתים מאשר היה לו עד כה. כל אדם מהם הוא בחזקת איזה חיות, איזה התעוררות, אזה השתרעות לא ידע שחרה. מעין הנסתם של שמחת החיים נובע עתה ומכה גלים. הכלים אובדים את ערכם המוחשי, קירות החדרים לא יחצו עוד והתקרה לא תבדיל... ביד כל אחד להגביה את עצמו, להתגדל איזה אמה, להשתרע ולהתהולל, להניע אמות הספים, להחריד את חדות כל החיים, לצעק ולזמר עד לבלי סוף... תנו להם נהרים של יין, את הסערה הגדולה של חבוק ונשוק של התלהבות עזה עד לבלי שעור, של יחוד והתדבקות עד תמצית הנפש... תנו להם תשלומים בעד כל החיים, שלא חיו המה ושלא חיו אבותיהם, תנו להם תשלומים בעד כל הדורות ובעד כל הזמנים.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

וביום השני לשבוע עוד העולם הפקר ביותר, הפרוטות כבר כלו ותחתיהם באו שארית החפצים, גם הכלים, שוכחים למנות ולספור ומוצאים הרבה מכפי כחם, אין איש חושב בשלו ובשל אחרים; הכל אוכלים יחד ושותים יחד, הולכים מבית לבית ומשכונה לשכונה ומחפשים אחרי מזונות ומשתה. הפקר! הפקר!

ביום השלישי כבר החלו ההרהורים פה ושם! מה עשית? הוצאת הכל מן הבית, וכדי להשתיק את הלבבות הם מרבים לשתות כדי להפג את הצער.— הנחשלים כבר ישנים המה בבית

הכנסת, על שלחנו של פלוני ומטה של פלוני. אין אשה יודעת איה בעלה; ואבות אחדים לא באו אל ביתם זה שני ימים.

ביום הרביעי נוסע הרבי לביתו, והעם מלוה אותו ומרקד לפני סוסי מרכבתו בשארית כחו.

ביום החמישי עוד ישנו איזה השארת הפליטה מן השמחה בתור „קנות סעודה" אבל החיים הערומים כבר נתגלים... אין בית שלא נתרוקן... אין איש שלא אכל כל מה שיש לו, עד שכמעט לא נשאר מאומה ליום השבת.

ביום השבת גופא עוד העם נושא את בשרו בין שיניו, כדי שלא לחלל את יום הקדוש; אדרבא עוד הם שותים מעט, שמחים מעט ומתלהבים טלאי על גבי טלאי מנפלאותיו של הרבי ומעשיותיו.

אבל בצאת השבת ובכלות ההבדלה לאור הנרות המשולבים משעוה ירוקה ומפתילים אשר מדדו בהם את הקברות, בשעה שהנשים תחבו את המפתחות הקרים בסנרם ותחלינה להסתכל על הבעלים בעינים תובעות לאמר: פתח את החנות! נסע אל יום השוק! קח את המחט ואת המרצע! באותה שעה הקיצו כל העם להמעשים בכל יום ויפנו לבם להחיים הקרים בכל יום.

ומאז החלה עוד הפעם הגלות הארוכה...

ד.
מעל כסאו.

ציור

I

ירוחם החיט בעיר טרנוה היה חיט ממין אחר.— כמעט היה נבדל מאחיו בני אומנתו, ויהי מתהלך בשוה עם בעלי־הבתים, אינו בוש גם מהעשירים ומתערב בין התורנים. הוא היה בנעוריו מחסידי הבחור... ואותו דבר נתן לו איזה יחוס.— משכמו ולמעלה היה גבוה מכל העם אשר בבית המדרש, אבל בגדיו היו תמיד ישנים, ויהי עני להאבון, כלומר איש שאינו שם לבו לזה כלל, הוא היה מבין את מלאכתו היטב, רק עצל גדול היה; ודרכו היה למכור את הארג שנותנים לו לעשות ממנו בגד — הוא מדחה את תפירת הבגד מיום ליום, משבוע לשבוע ומזמן לזמן, עד שלבסוף ילאה בעל הארג לתבוע ולחזור ולתבוע, ואנוס הוא לעשות לו בגד אחר או לשאת את הישן.

דבר בלתי אפשר היה, שבני העיר יחדלו לתת לו עבודה כלל מפני שהרבה מהם היו יראים ממנו.— ליתר בטחון היתה דרכם לקחת אותו אל ביתם ולהיטב לו שכרו, בתנאי שיתפור את הבגד לנגד עיניהם, דבר זה רגיל קודם החתונות או שאר הכנות גדולות.

ובשעה שתופר הוא, הוא יודע לספר מעשיות מהזקן, מזקן הזקנים, מממלכת התוגר... ממנטופיורו... גם בעניני הקהלה ידיו רב לו, ומכל הענינים של הצבא לא יעלים עינו, לו אין שררה מיוחדת, אבל הוא מושל על בעלי שררה באיזה מובן,

רצוני לומר, הדבר הוא כך שבדרך־אגב בעצתו הם שואלים.

גופו היה כחוש, עיניו בולטות, וחוטמו מתאדם לפרקים מהכעס הידוע... דרכו לקלל את אשתו בעד כל דבר וחצי דבר ולהיות שורר בביתו תמיד. והוא הולך מחיל אל חיל, מחיל אל חיל, הדבר פשוט במשך דור שלם כמעט כבש את כל העיר שלא בדעת, שום איש לא יודה לו את הדבר בפירוש, אבל הכל נכנעים תחתיו.

מאחורי הפרגוד מתלוננים אלה עליו במקצת ואלה מדברים עליו קשות בחדרי חדרים; ובפניו הם שוכחים הכל וקוראים אותו „רבי ירוחם". — אם לא נותנים לו מפטיר וששי, נותנים לו שלישי לפרקים, דבר שלא נעשה עוד לכל תופש מחט בישראל.

והוא גם את הרב דמתא ילך בקרי, הקודם לאותו רב היה שומע בקולו ביותר, הדבר הזה עורר את קצפו על הרב החדש. הוא, ירוחם אינו סובל בעל לב טוב. פעם אחת סטר לועו של בעל בית גדול ויהי הדבר לחלול השם...

בנו של המופה הזה נשמט מן הצבא בשגגה, יפה השתיקה. מי יאמר לירוחם החיט: מה עשית? ויאנחו בני ישראל בטרנוה התחת עולו.

II

ואז היה בעיר בחור קטן ושמו זלמן, הוא שמן מאד, בעל פנים אדומים ועגולים ויתום מאביו.— אמו ינטה־לאה תדור סמוך לבית המדרש, והוא משכים ומעריב בכל יום לומר קדיש בצד העמוד, שם גם מושבו של ירוחם, שפנה לו מקום בעצמו.

ודרכו של ירוחם לצרום בכל פעם את היתום באזנו או ללחוץ את חוטמו; לא מרוע לב הוא עושה את הדבר, האדם של פני הבחור מעורר אותו לכך. — לו יש מין הנאה, בשעה שהבחור נושא צערו בין שניו.

צער לצער מצטרף ובלבב היתום נעצרה חימה לירוחם. ותרב מיום ליום.

ובערב־שבת אחד, לפני בין־השמשות, הלך זלמן ויתחוב מסמרות במקום מושבו של ירוחם, וישם פיהם למטה וחודם למעלה.

החזן מכין את עצמו להתפלל. היתום עומד על יד העמוד, כמו שלא נעשה דבר; וירוחם, שאחר לבוא מעט, ממהר לשבת על מושבו; ופתאום הוא קופץ ממקומו...

וישחק הבחור בפעם הראשונה בימי חייו, כי לא יכול להתאפק. ויכעס ירוחם, כעסו של ירוחם הביא את היתום לשחוק יותר גדול — השחוק של הבחור הביא את ירוחם עוד יותר לידי כעס, והכעס לידי שחוק, גם האיש היושב ממולו שוחק, גם השני שוחק, גם השלישי, הרביעי, כל היושבים על הספסל הקרוב ממלאים פיהם שחוק, כן עושים אלה היושבים על הספסל השני, השלישי, הרביעי, החמישי. הששי, השביעי. ועד מהרה צחקו כל אנשי בית המדרש מהחל ועד כלה. למקטן ועד גדול, ואותו השחוק בבת אחת השבית את מנוחת ירוחם ויהי כנרהם.— — הוא נושך את שפתו, עיניו בולטות, כל גופו רועד מרוב כעס. והשחוק גאה יגאה, ויהום את בית המדרש כלו. עוד מנסה הוא, ירוחם, להרים קול בפנימותו.— לשוא, צוארו כמו נחנק, השחוק הפריע, שבר את רוחו.— — —

ואז קפץ היושב לנגדו ממקומו ויתלוש בזקן ירוחם ויקרא: אתה חיט בן חיט, מה לך בכאן במזרחו של בית הכנסת? רד למטה! השליכו את הנבל החוצה! תנו לו מהלומות! הוא מסר את בנינו לצבא! נוכל! חייט, שכור, שכור! רב לך!

* *

*

עוד איזה שנים חי ירוחם בצער ויחי חיי עני פשוט יושב על הספסל של בית־המדרש ווזכר לפרקים את גדלו מלפנים,

בשעת חרותא בבית־המדרש מעלים אותו עד למחציתו, עד הבמה ונותנים לו את הכוס החמישית מה„תקון".

ורכי לב ביותר עוד יראים ממנו בחשאי, גירא עד עשרה דרי...

ה.

הבקור.

(ציור)

— „אנכי באתי לכאן עוד אתמול, ביום אתמול באתי הנה מרומי רבתי, אנכי ומשרתי הנצב לפניכם בזה, הוא מלוה אותי על דרכי תמיד, בלשכה שניה נסענו במסלת המרוץ. — לרוב נוסע אנכי בלשכה ראשונה.— הם שלמו בעדנו לכאן ולחזרה, נקראתי לחולה אחד בכאן, אשר רפאתי אותו לפני שנתים ימים, בהיותו באטליה. משרתי יקבל ממני שבעה וחמשה שקלים לחודש. הוא מאושר מאנשים כמונו יחדו, ויש לו גם אהובה — הוא לא יבין שפה אחרת משפת ארץ מולדתו, אנכי מדבר גם בשפת צרפת ובשפת אנגלית, הייתי גם בלונדון, רק אשכנזית קשה עלי לדבר, אולי נדבר רוסית, בבית הקונסל הרוסי שברומי הנני רופא, וגם להמלך נקראתי פעם ושתים, במצאי אז דבר חדש במחלת הכבד... גם אצל פסטר הייתי... קראתי את המצאתי לפני האקדמיה... אנכי הייתי איש יהודי הראשון... „בפניך לא נכר רושם יהודי כלל..." לפני חמש שנים הייתי גם כן בכאן, חפשתי אחריך, ואמרו לי שיצאת מזה, אנכי הנני רופא־חולים מֻדיק, שמי בישראל יוחנן הילפרין. אנכי הנני אחי דבורה אשת אחיך הקטן ברוסיה הלבנה, ראובן הוא שם אחיך, לו יש פרנסה הרבה מחנותו, ואנכי שולח לו גם כן מתנות... אביך הוא רב בעיר קטנה, ראיתי אותו לפני שנתים. אבי המלמד כותב לי מכתבים בשפת זרגון... כדרכו הוא נותן לי עצות

בהגיון... בשנים האחרונות כחש בשרו, מרוב הצומות, אמו מתה... אנכי השאתי את אחותי השלישית לאיש, נתתי לה חמש עשרה מאות רו״כ נדה והלבשתיה כדרך הנגידים... אחותי הבכירה שירדה מנכסיה, מקבלת ממני חמישים שקלים לחרש, בבואי לבית אבי, שום איש לא יזיד לבקרני... נותן אהה ליהודי את ידיך, אז אין מוראך על פניו... היודע אתה עוד את שדה־לבן? שפת־עבר שכחתי, אבל הנני פטריוט ישראלי... קניתי לי חלקי גרטץ בהעתקה צרפתית. אתמול בעברי לפני בית־ממכר־ספרים גדול, קניתי לי את מנדלזון... ברוך נתן לי עתון ציוני איטלני, שהוא מו״ל... לאנשים כמוני אין פנאי לזה... מה תאמר אתה? לו לעצתי שמעת, כי אז היית לרב בישראל, לרב וד״ר... זאת חשבתי משכבר הימים בעדיך, האדם צריך למעמד טוב בחייו... הכתיבה אינה נותנת הרבה... אבי לא בקש שאהיה לרב... אם ברחת ממנו והלכת למרחקים, למוד חכמה שתתן לך עפרות זהב... עוד אתמול בבואי, בקשתי לראות את פניך. הפרפסור יולי התיעץ אתי, הא לך את כרטיסו... היום בבקר הלכתי אל בית מדרש־המדעים לבקש אחרי מגורך. עיינתי ברשימת האנשים, אשר אצל השוער ולא מצאתי אותך רשום בשם. ראיתי תלמיד רוסי, וחשבתי: הוא יודע, נגשתי אליו בשאלה, אולי יודע הוא, איה מגורך? והשיב לי שהוא אינו יודע; אבל בפרור הצפוני של העיר יושב איש עברי רוסי סופר, והוא בלי ספק יודע. נסעתי תיכף אל הסופר ההוא, ואמר לי שהוא בעצמו אינו יודע, באשר סופר רוסי הנהו ואינו קורא עברית, אבל לו מכיר ברחוב החמישי שסמוך לו יגור סופר עברי, אולי יודע הוא... באתי אל הסופר השני, וגם הוא ציין לי רק הרחוב, אבל לא מספר הבית. הלכתי בהרחוב הנה והנה, ופגשתי את הנושא מכתבים, שצין לי את הבית במספר שבעה אתה גר. החדר יפה, אבל קטן. טוב אתה עושה שאתה דר בקצה העיר, בכאן האויר טוב. אנכי דר ברחוב המלך. לי יש מהלכים עם חורי הארץ, גם אחי הקטן יושב עמי ולומד חכמת הרפואה על חשבוני. — הוא לא לחם כמוני מלחמת החיים ואינו יודע לחכות, לו צריך מנהל. — הוא צריך בכל יום לסיגרה בת כ״ה

פרוטות. בתחלה לא חפצתי שיהיה ברוסיא ושלחתי אותו אל עיר המחוז אל פנסיון. אנשים יהודים היו — כן רצה אבי — ובקשו למשכו ברשתם. בת יפה להם, אבל אין לה נדה, מה איכפת להם, אם יארש אותה עם מי שעתיד להיות דקטור ואחיו דקטור מפורסם. אחי הוא עלם וטוב לב. אנכי כתבתי לו: בן־אדם, מה זו אהבה לאיש כמוך? נסעתי שמה ולקחתי אותו לרומי. כשבועים לא נתתי אותו לעזוב את חדרנו, הוא צעק. אחר כך הודה לי... לנו צריך הרבה כסף, זאת ירע עתה. גם בת איש עשיר בעל רבבות כעטינגר בשדה־לבן לא תספיק. שמה יצאה בת־קול שמשרכים לי בתו... הם שמעו כי אנכי שולח לאבי ולמשפחתי אלפים לשנה... כל העולם מתפלא על בן המלמד שעלה לגדולה... לו היו שולחים אלי איש לדבר עמי אדות זה, כי אז עניתי להם רכות בתור אדם מערבי. חפץ אנכי ללכת לעיר המלוכה בארצנו, בס"ט פטרבורג עוד המהלך רב; — אנכי שלחתי לגיסתך מאה רו"כ על אדרת שער. אחיך סוחר בהכסף, הוא כְלי, הוא קנה מחצית בית אבי, הבית עומד בטבור העיר, והחניות בשם הן בעלות שפע... אנכי מקבל לעתים חמש מאות שקל בעד בקור חולה. בשדה־לבן אומרים כי הכנסותי הם יותר מעשרים אלף לשנה. אנכי מתאכסן בבית האושפיזא לאצילים, בחדרים שלשה עם מבוא מיוחד. כאשר תבקר אותי, תראה... מה שלומכם ומה מעשיך? עוד לא דברת עמי... למשרתי טוב מאד, לו בכל יום מצוי יינו ושכרו. מה סוף כל המחשבות? הפלוספיה אינה שוה לי. בתחלה למדתי חכמת החשבון... אז היה צַקמן חברי, מה עושה האמלל הזה? לו כבר יש אשה יפה, רק זאת חסר לי? לך הלא אין אשה, האם לא הנשא עוד — הנני מרשה לי לשאול — מה אתה כותב? כתוב בשפה חיה, למה לך שפת עבר? אמנם גם היא מועילה, אבל לא תתן שכר הרבה. לו הייתי במקומך, כי אז בניתי לי בתחלה מעמד גדול, ואחר כך כתבתי. ישנם סופרים שמתעשרים. האם הכרת אותי? לפני ארבע עשרה שנה ראית אותי, בעודני נער. אנכי הייתי גם כן בפלטבה, ובקשתי להכנס בהגימנזיום. אחר כך יצאתי לחו"ל — הייתי בליפציג ורעבתי ללחם, אחר כך

הלכתי לרומי. האלינסה נתנה לי פרס, בפלרנץ נזדמנתי את צדק כהן. שבעים אלף פרנקים יש לו לשנה. הוא בקשני לאכול אתו לחם, בבואי לפרים, גם רוטשילד יבוא לשם. בכאן אין הדבר יפה כמו ברומי... היודעים אתם את האמנות היפה? אנכי הנני מבין גדול בתמונות... אבל אין לי פנאי לזה... פעם אחת הייתי גם בהוטיקן... נקראתי לכהן חולה. לו עשו אותי לרופא האפיפיור, כי אז גם המרתי את דתי, אחר כך במות אבי.— שם יכולתי להיות מליץ על ישראל... כמה שעות עתה? לי עוד להזדמן עם הפרופסור יולי ולהתיעץ אתו בדבר חולה... הוא מכבדני מאד, קראני לאכול על שלחנו ולהציגני לפני בני ביתו. בקר אותי, בממותא, עוד בלילה הזה, בשעה השמינית, נאמר בחצי התשיעית, לכל המאוחר הנני בהמלון בשעה התשיעית. בשלא אהיה עוד, סלח לי וחכה עלי במסדרון, שם יש גם כן חדר לקריאה..."

ו.

החבֵרה.

ציור

— היא לא היתה יפת־תאר במובן הרגיל, אבל לחִנה לא היה ערוך. בשלמתה הדקה והשחורה, בקלות מהלכה ובעדון גווה, בפניה הכהים, בצהוב שערותיה הגזוזות ובעיניה המביטות ישר לקחה כל לב. ותהי יוצאה ובאה בהאולם של בית־מדרש העליון, באיזה רגש של שלוה ועצב שֶׁלְוָה אותה תמיד. היא היתה נודעה בין השומעים את השעורים עמה בתור התלמידה הזרה, ויש שקראו לה גם בודדה. כי אמנם כמעט בודדה היתה לנפשה כל השלש שנים שהיא שוקדת על דלתות הלמודים באותה העיר. היא לא התערבה עם החברות, לא באה בין התלמידים, והמנע גם להתרועע עם בנות־גילה. היא באה מחוף ים הבלטי להוסיף לקח. אבותיה מתו; ודודה, אשר שלח אותה לחו"ל על חשבונו, נפקד בעונו. — איזה שקלים מצער השאיר לה, שלא הספיקו רק לחיים של לחץ. בחדרה אשר בפרור העיר מקצה, רק מטה ושלחן וכסא לשבת. על יד הספרים עומד גם המיחם, גם הבקבוק של מים. בצד המטה תלוים בגדיה המעטים, עליהם פרוש סנר לבן. אהבתה לנקיון היא בלי שעור. היא תרחץ את בשרה בקומה ובשכבה. תרחץ פניה וידיה לפני כל ארוחה ואחר כך תנקה בערב ובבקר את בגדיה, ולמרות כל עניה תחדש את המטפחת בכל יום.

היא לומדת חכמת הטבע והשעור, תורת הכלכלה ותורת המדות, תקרא בספרי המשוררים של בעלי האספות ותחלום חלום פרות אדם מאדם. בעיקר הדבר אינה מבינה נכונה שאלת העבודה והרכוש, אבל לבה יחם מדי קוראת היא בדברים כאלה... לו הספיקה בידה, כי אז קראה לכל בני אדם גם בני איש, לו הספיקה בידה, כי אז כתבה ספרים הרבה...

והיא בעצמה... מי יכירה? מי חדר לתוך חדרה? מי עבר על סף דלתה, בעת שהיא יושבת מלאה תמהון וגעגועים? היא לא תסכים לזה שגעגועים המה הדברים. אבל לרוב תפסיק בקריאתה, תשב על יד החלון והסתכל אל האילנות המחרישים... גבה להם וקומה להם וחמתם מרובה מצלם... ושם שם, הרחק הרחק, אין עוד בתים — האנשים יושבים במורד, בהעיר... שם הכל צפוף ורחוק... הוריה כמעט לא הכירה. הכפר היה קטן והים גדול...

ובבין הערבים המֻעָקה עוד יותר גדולה. חורף וקיץ, חורף וקיץ, חורף וקיץ הרי היא יושבת בחדר הזה, מיום בואה. בעלת הבית הזקנה לא תשים עוד לב, אם תשלם שכר־המעון במועדו או לא תשלם. רק איזה אנשים ידעה במשך כל העת ההיא. בבית וַסילי המזכיר תבוא לפרקים, באשר הורה שם לקח זמן קצר לבתו הקטנה. האֵם שלה מתה. וסילי אינו נושא אחרת. היא אוהבת את תלמידה כאֵם... וסילי אינו מדבר עמה הרבה, אם כי יודע הוא רבות... כשפונה מעסקיו הוא שוקד בספרי מרקס; היא תפחד, פן תִּפָּסק ההלכה כברנשטיין...

וטוביה היהודי הקטן והנעים, היושב תמיד בעת השעור בספסל השני מאחריה אוהב אותה. זאת היא מרגשת בבלא־יודעים. הוא לא דבר עוד עמה לא דבר ולא חצי דבר, אבל היא מרגשת את צלו... מה המה מין אנשים אלה היהודים? גם המה מאמינים בדת ומתפללים, אבל בלא צלב... היא מפחדת מעט מיהודי. — בספרי הפלוסופיה כתוב, שפינוזה היה יהודי, אבל נגרש...

ובשפינוזה לא תבין מאומה, גם במבאריו — מה זה ע צ ם? העולם הוא עולם, ושם יש רכוש ועבודה... אפשר לעולם בלא

עשירים... לפני זכיות האב היו זכיות האֵם, כך כתוב בספרו של מָרְגַּן...

היא אינה אם. אמה היתה אֵם. לבעלת־ביתה היה בן. חברתה בחכמת הרפואה הרתה, ויהי הדבר לחלול שמה. המה נִשאו אחר כך. הבן הנולד להם מת אחרי שמונה ימים.

היא קראה זמן לא רב לפני זה את ה„אורגים" להויפטמן... לו היתה משוררת, כי אז כתבה עוד מחזה אחד לזה, אחר כך, בסוף...

וַלדימר הפולני היושב ממולה, אינו משים לבו לה כלל. הוא אדם בעל מחשבות ופניו יפות. כשהוא קם ממושבו ויגע בבגדה, לא יבקש סליחה... הוא מרכין תמיד את אזנו לשמוע מה שיאמר הפרופסור. וכשהוא כותב את השעור על החוברת המונחת לפניו, הוא עושה את הדבר במהירות מאד. היא שמעה, כי היה כבר גם בארץ ספרד ושכתב איזה מאמר בירחון לחכמת הפילוסופיה ארות פלטא.

סַבוני הָרמֵני כבר כתב ספר שָׁלֵם על ארות הפלוסופיה. לפנים בקש קרבתה, ויאמר לה, כי יכול להיות לה לאח והיא לו לאחות. היא לא הכירה אותו מעולם, ולא הבינה מדוע הוא אומר כך!

התלמיד הבולגַרי הוא אדם שחור מאד ומחכה לה תמיד על פתח בית המדרש. גם אתו לא דברה עוד דבר. אבל פעם אחת היתה יושבת בהאולם לפני השעור, ובידה איזה קונטרס מרעי שקפלה אותו ותצחק עמו בין אצבעותיה; ובעברו לפניה, בקש אותה לתת לו את הקונטרס למקרא...

זה כירח ימים אשר החלה לאכול בבית אוכלי הצמחים. בקשה ומצאה שאכילת הבשר היא מין אכזריות נוראה.

ולדימיר גם הוא בא שם לפרקים, הוא לא ישים לב אליה, כלומר, לא יפנה אליה.

פעם אחת נזדמנו יחד לשלחן אחד קטן העומד בצד. הוא דבר בראשונה, כמו מכירה זה כבר ויספר לה איזה מעשים בפנים שוחקות.

ביום השני כבר הלכו אחר כך לטיל ויציע לפניה ענין

מחקרי אדות פלוסופי יון... הם רק הם היו העיקר, כלנו רק מפיהם אנו חיים...

היא הלכה עמו עד הרחוב שהוא דר בה. ובעמדו לפני פתח הבית, ששם חדרו, שאל אותה, אם תאות לבוא אליו לשתות חמין, היא עמדה כמחרישה ותלך אחריו, השלבים רבים, הוא פותח והיא תבוא. החדר קטן ויפה הוא, מבעד חלונו יראו ראשי הררי אלף... שם הכל רחוק ויפה...

הוא ידלוק את הפתילה בהמיחם, ויראה לה ספריו... יש לי כל ספרי אפלטו בשפתו המקורית, והם מכורכים בעור ירוק, גם תמונות יש לו. יש לי ספרי סלובצקי אביר המשוררים ושירי מיצקביץ. הוא יציע לפניה שתלמוד פולנית. הוא יושב על צדה ומניח מבלי משים את ידו על שכמה. — — — —

ז.

שתי שנים ומחצה *).

(ציור)

אותו ראה עוד בלפסיה. בשבתו שם על ספסל הלמודים. הוא היה בחור עוסק בגורלות, מרויח הרבה ומוציא הרבה; ושם לו קרוב רחוק, קצתו מלמד וקצתו סופר, ויבואו פעם אחת יחדו לשתות שכר.

ומאז עברו כשנים חמש, הלמודים כבר נגמרו, ותחתם החלו מעין ימי הצום החפשי, כיאות לאיש, שתורתו בתוך מעיו. השירה והדעת הספיקו רק בעד החדר הצר והצרכים הרוחניים, העצמיים, חוץ מארבע אמות הללו לא הביאו מאומה בחיים. ויהי מעין תועה בחיים, מבלי דעת מה לעשות.

יום ירדף יום, חודש — חורש, ספרים באים והולכים מעל השלחן, רֵעים באים והולכים, המעשים שם בחוף משתנים והוא לא ישתנה, מה לו לעשות? הוא קורא וכותב, הוגה וחושב; וכשיחרה אפו על החיים, אז ישפוך שיחו עלי גליון... בעיקר הדבר, לבו טוב עליו ודרכו בכך למצוא חן בעיני כל רואיו. הומו, יפיו, לבו הפתוח לכל ואופן גלוי מחשבותיו לכל איש בשפתו הברורה עושה אותו נעים בחברה, אם לא ידע משפטיה ויחטא לחקיה לכל שעל ושעל; חטאיו אלה בעצמם קונים לו את הלבבות.

---

*) נדפס ב„לוח אחיאסף", שנת תרס"ב.

— לפנות ערב היה הדבר. הוא הלך ברחוב אחד הפרוָרים של העיר הבירה ויפגע איש ואשה ונערות שתים. הוא כבר ראה יפים מרחוק והאיש קורא: „עמוד! הנה מכירי המלַמד. ראיתי את האדון בלפסיה, נעים יהיה לנו לראות את האדון בביתנו". שמואל — כך שם אותו תלמיד שמלפנים — כבר עמד לקול הקריאה ויט ראשו לכאן ולכאן. בעיקר הדבר התביש תמיד להסתכל ישר בפנים יפות, ולבו כבר שמח על אשר מצא איזה בית לבוא בו. לאלו שגלו מארצם לארץ נכריה כל מין דין סמוך.

ויחל לצאת ולבוא שם, פעם בחדש, פעם בשבועים, פעם בשבוע, לעתים מזֻמנות כמעט בכל יום.

הבעל הוא נוסע כל ימי השבוע לרגלי מסחרו, והנשים תשמחנה לשמוע שיחות שמואל התַּמות. בנפש חפצה יתנו לו לחם בחמאה וכוס של חמין. האשה כבר מרגשת לו איזו קרבה ואחיותיה חושבות אותו לאוהב שאינו מסוכן.

והוא כמעט יאהב את שלשתן. את הנשואה אינו מתיר לעצמו לאהוב מפני שאשת איש היא. את אחותה השניה אינו חפץ לאהוב מפני שכבר מארשה היא; אולם את האחות השלישית יחפוץ לאהוב. הנשואה היא היפה שבכלן, קומתה כבת מלך, שערותיה הדקות כמשי מלבבות מאד וגזרת פניה כמעשה חושב. היא גם חכמה מכלן, אבל כאָמור כבר אשה היא, וכבוא בעלה מן הדרך ישקנה בפניו. השניה היא משוררת מעט, לה עיני תכלת ופנים שוחקות; ובשעה שהיא פורטת עלי נבל יפה היא למאד. והשלישית היא הקרה שבכלן, ליפיה רושם קבוע בכל עת ובכל שעה; היא מדברת בחוץ כבבית ותמיד היא שומעת יותר ממה שמדברת. לתומה תאמר לפעמים דברים טובים אשר ינעמו מאד. „את פלוני האדון לא אָבין בשעה שילמדנו דעה, אותך אבין היטב; לא מלֻמדה אני, אבל כשנלך יחדו לבית שכיות־החמדה, אז אבין את התמונות, אבין הכל. רק את המקל איני אוהב, לא נאה מקל לצעירים לימים".

שמואל הוא כבן שלשים וקשה עליו להפרד ממקלו — שעשועיו. היא נסעה להוריה בדרך רחוקה; הוא כתב והיא

שתקה. — לאחר שלשה ירחים הוריעה מהתחנה הקרובה את דבר בואה, בעט עופרת כתבה עלי גליון את הדברים: „הנני שמֵחה לשוב אליכם". במלת „אליכם" חשבה אותו ואת אחיותיה.

דרכה לקרב ולרחק, לקרב ולרחק, וגם הוא אינו מפליג בקרבתו יותר מדאי. יודעת היא שהוא אוהב אותה וחושב על אדותיה; גם הוא מדבר תמיד על הרגשות ועל קרבת הנפשות, על השירה שבעולם ועל היופי בכלל. — מעולם לא ידבר חלקות, לא יביא לה פרחים אף ליום הֻלדתה; אבל ספור הוא נותן לה במתנה לעתים ידועות, וגם קורא באזניה איזה דברי שיר, הנותנים מעדנים לנפשה.

כשיעברו ימים רבים והוא לא יבוא — תכתוב לו פתקא: „אֵיךְ ???" שלשה סמני השאלה המה שייכים לה, שלא בפניה הוא קורא אותה: „העלמה"; ואחותה הנשואה אומרת: למה יאמר כבודו: „העלמה?"

הנשואה מבינה אותו היטב. „לאיש הזה לב כמו בספורים ושירים, דברים אחרים לא יעלו על לבו כלל. איש כזה כשהוא בעל, מבין את לב האשה"... אבל דא עקא: אנשים כאלה אינם יורעים ואינם יכולים להרויח; מנהגו של עולם כך הוא, לאלת נִתְּנָה הנפש ואלה לקחו להם את הרכוש.

— מה יעשה כבודו לימים יבואו?

— אכתוב.

— הקשה היא הכתיבה?

— לא.

— לי יהיה נעים לדעת, איך עושים את הדבר.

— בפשיטות: כותבים מה שמרגישים...

והוא באמת ירגיש הרבה. ובכל מה שעיניו רואות, הוא רואה את צד השירה שבדבר. השיחה המפשטת אינה מובנת לו; אבל פנים יפות. קול נעים, אילן ירוק, שמי התכלת, צאת השמש הוא מבין ומקשיב.

דבורה ידידתי — כך שם האחות השלישיה, אשר אתה יתרועע תמיד — בשעה שתכסה את ראשה במטפחתה האדומה ושערותיה השחורות נוצצות מבין האדם אז היא יפה מאד. הוא

מרגיש מין חבה מיוחדה לידיה הקטנות, ובכלל היא נערה יפה ראויה לאהוב.

היבוא היום, אשר יאמר לה, כי הוא אוהב אותה? זאת לא ידע, אחרי שאין לו מעמד קים בחיים, ובכלל מתירא הוא לומר... ישנם אנשים שאומרים לנערה: „אהבתיך" ואחר כך שוכחים את הדבר; הוא אדם־ישר —, כך קוראים אותו כל אנשי הבית, ולעולם לא יעשה כזאת... כשיאמר לה כזאת, אז צריך יהיה לקחת אותה לו לאשה והוא הלא רחוק עוד מזה וגם אינו חפץ כלל בזה.

אבל אם תלך ותאהוב איש אחר, אז ישאר בודד וגלמוד, — טוב לו הדבר מאד, שיש לו בית שבו יש המקרבים אותו, ועלמה, שיכול הוא לשיח עמה על דבר החיים והעולם, על ארות צרכי נפשו ואמונתו — אלמלי היה הדבר כן, אזי היה יושב בחדרו משמים, ולא היתה לו כל שמחה בחיים. לאכול יחד ארוחת הערב בחדר יפה על שלחן מכוסה במפה לבנה ולקבל את הלחם והנופת מידים יפות, הוא דבר טוב מאד. והוא הלא גם הוא טוב להן, כאחיות לו הנה, הנשואה והשלישית.

ואז תקום השלישית ותצא עוד הפעם להוריה, זאת הפעם מתחיל חליפות מכתבים משני הצדדים, היא כותבת על נייר אדום טמון בנרתק אדום, והוא כותב על נייר פשוט אשר ישימהו בכל נרתק הבא לידו. לחצוניות לא ישים לבו; אבל בדבריו הוא מדקדק. הוא משורר לפרקים במכתביו וכותב דברים חמים בכלל. היא תשמח על קבלת דברים כאלה; ואחרי שלכתוב שירים לא תשיג ידה, כותבת היא בסגנון התולי, מהול בתום וחריצות יחדו, לכל מכתב ומכתב ממנה יש פנים הרבה והוא מתפרש לכאן ולכאן. אם תמצא לומר: אין כאן רק דברים נכבדים כתובים מעלמה תמה, שלא תדע עדיין דאגת החיים והאהבה, לאיש שתכבדהו ביותר, לאיש שתוכל לוַתֵּר דברים טובים בלי שום אחריות; ואם תמצא לומר, קרובה היא באמת לאותו איש; רק מפחדת היא לומר לו זאת או מתבישה להסתכל עוד בעומק לבה.

ובזאת המחשבה תלבבהו. היא כאן אצל הוריה והוא שם.

מהלך עשר שעות במסלת הברזל יפריד ביניהם, והוא הוגה בה ומחכה לדבריה. לוּ חפצה, אזי יכולה היתה לגזול מנוחתו. לוּ היתה מושיטה לו את ידה באהבה יתרה, כי אז היה שמח מאד. הוא יודע כי יפה היא. בשעה שהאהבה היא בעצם חומה, אז נוהגים לנשק זה את זה; אבל קודם לכך צריכים ההורים לדעת, כי הגבר הזה מבקש את ידה... הכל טוב ויפה קודם החופה, אחר כך נעשה האיש לבעל, נוסע ומרויח ממון וכשיבא לביתו פעם אחת בשבוע הוא מכוער מאד, הוא עיף ויָשן. „לעולם לא אחפוץ להיות כאחותי". — מרגלא תמיד בפומה.

ואחותה חושבת הרבה על אדות הרֵעות שבין דבורה ושמואל... המשוררים המה אנשים טובים. אבל אינם נושאים נשים, לולא שהוא איש תם, הלא יכול הוא לנשק לה ולאחותה בלכתם לבדם בגן החיות. הוא ידבר לפעמים הפלא ופלא ומבין לעומק ואינו מבין מה שלפניו... גם אותה הלא יחמוד, ובשבתו עמה לבדד לפנות ערב ואיש אין בבית, אז יכול הוא להעביר ידו על שערותיה.

ואז עיניו מאירות, והכל מקבל פנים אחרת לגמרי, בשעה שהוא יושב נשען על אצילי ידיו כמו מרגיש את יפיה. אז כשהיתה נערה חלמה חלום האהבה: מלכי ארץ ישתחוו לה ולכל הפחות סגנים וחורים יבואו ויכרעו לרגליה, והם באים ורואים, באים ומדברים טובות באזניה; אחר כך בא הוא ויאמר לנשא אותה על ידיו. כבר עצלה היתה לומר „לאו" ותאמר „הן".

ודבורה עודנה אינה חושבת כלל באמירת „הן". לזה עוד יבוא המועד, כשתגיע השעה להנשא. כל העלמות תנשאנה לאנשים, גם היא הלא תעשה כן באחרית הימים.

ושמואל אינו חושב כלל לשאת אותה, כי מאין יבוא לחמם? אנשים שכמותו צריכים להיות בני חורין תמיד.

לוּ היתה דבורה אוהבת איש אחר, אזי חרה לו הדבר עד מות. לו כבר יש הצדקה על זכות אהבתה, והוא הלא גם יאהב אותה בפנה אחת בלבבו.

שעות שלמות, יומם וימים יכול הוא לחשוב על אדותיה ועל דבר יחוסה אליו. האוהבת היא אותו? מה היתה כונתה בדברים אלה ומה חשבה בדברים ההם? אלמלא היתה קרובה לו, כי אז לא עשה כך וכך; לולא זאת, לא היתה כזאת. כל השערה של קרבה מאשרת אותו, וראיה להפך עוכרת נפשו, ואחר כך, כשיעברו השעות הללו והמועד ההוא יוכל לחשוב מחשבות אחרות שאינן שייכות לה כלל, הוא ישכח אותה וחי בפנימיותו חיים אחרים מבלי כל שרש הימנה.

כל נערה יפה, אשר יפגש ברחוב, תמצא חן בעיניו, כשידבר עמה ובא עמה באיזה קרבה, כבר הוא חושב מחשבות האהבה, ומכל מקום לא יורגש כלל שייכותו אליה.

כשנוסעת היא להוריה, לא יצר לו כלל; ובבואה ישמח בלבו. עוד הפעם תתחלנה הראיות, הטיולים והשיחות, הכל כמו שהיה.

הוא שמח, כשרואים אותו הולך עם נערה. שמח שיש לו למי לכתוב מכתבי אהבה וחקר.

והאהבה שלו היא רק מין חקירה של צער, היא מין התרוממות על שאר האנשים ומין ודוי על פגעי החיים.

והיא אינה יודעת, מה זה צער כלל. בעיניה הכל פשוט ושוה מיום ליום; והוא יבקש חשבונות רבים.

היא אינה מבינה מזה כלל; אבל איזה רגש ירחש לבה, בשעה שהיא רואָה שפתיו דובבות. אנשים כאלה המה עמוקים מאד. לו כתב, כי אז היה נודע בשמו בין הסופרים, אבל הוא רק מדבר, ובה בחר לדבר עמה תמיד.

ואז אחרי זמן רב, כשיהיה כבר גדול ומפורסם בעולם, יהיה לה צרור מכתבים ממנו. היא תהיה כבר נשואה לאחר, אבל לא תַראה את המכתבים לשום אדם.

ומדוע לא תנשא לו בעצמו? מדוע לא יהיה הוא אותו האיש?

זוכרת היא, שפעם אחת הביאה אותו בין המצרים בשאלות נוגעות כמעט בדבר יחוסם זה לזה, והוא השיב רק בכלל.

זוכרת היא, שקבל לפניה על אמה, שבבואה העירה ודברה

עמו, אמרה לו שלבבה ישמח לראות בתה מתרועע עם איש אשר לֹא יחשוב מחשבות זרות והיא רק תחכם ותלמד ממנו. „האם מורה אני ?" שאל לתומו בלבו.

היא זכרה, שפעם אחת כבר חפצה לבקר עם אחותה את מעונו כאחת התלמידות, ויהי הדבר לנס בעיניה, שיש לה העוז לחשוב כזאת.

היא זכרה שכבר הוכיח אותה על פניה, בדברה טובות עם אחד מרעי אחיה, באשר מצא אותו פשוט ביותר.

— אבל גם הוא איש הולך דרכו לתומו וישר הולך.

— מה לי ולישרתו?

— אתם המלֻמדים הנכם מסתכלים מגבוה אל אנשים פשוטים כמוני.

— מדוע תאמרי כך ?— השיב בתחנונים.

ואז כבר באו לו ימי השאלות, אותן השאלות היורדות לעומקן של החיים, לפעמים גם עד המהות האנושית. הוא שואל לעצמו: מה ומה המה החיים ולמה אנו חיים? שם בסתר נפשו כבר באים הֲרי היאוש, אותו העצב הבא עליו בשעה שיורם או שיורד המסך... כשיושב בליל לפני שלחנו והמנורה מאירה את הנייר ואת ידו, אז הוא חושב את עצמו לבריה יתרה ולבעל נשמה יתרה. הוא עוסק עתה באנושיות, בסתרי החיים ושאלותיהם; הוא לבדו יושב בכאן והם כלם מפוזרים בכל קצוי העולם, אוכלים או שותים, מדברים או כבר ישנים. לבו יאמר לו, שבשעה שהוא קם מעל הספסל והולך לאורך החצר, הלוך ושב, הוא אדם חשוב במַמלכת הליל... הוא צריך להיות יותר משאר בני אדם ולא לעשות כמוהם. הוא יחלום בהקיץ ורואה הרבה בחזון. ולמחרת בעבור הבקר הוא הולך אל האחות ועוסק עמה בשיחות בטלות כמו לֹא היה מאומה עשר שעות לפני זה. בבקר הכל פשוט, הוא עושה הכל כאחרים, שותה חמין ואוכל כמוהם לחם לבן בחמאה.

דבורה אומרת: מה שלומך, שמואל? הישנת היטב? חלמא טבא חזית? ואחותה אומרת: היום הוא יפה. בעלי בא אתמול

עיף מן הדרך וכבר נסע היום בבקר. המבשרים יבשרו קץ הריב. במדור התחתון של העלה היומי בקרת עזה על חזיונו של הלֻוֶה. הלוה הוא רֶאלי ביותר. כל המשוררים החדשים המה ראֲלים, לפנים היו אֲראליים והיה הדבר יפה יותר; עכשיו אינם מתבישים כלל.

והוא אומר: השירה היא יותר בחוצות ובבתים מאשר על הכתב... המשוררים ישירו רק על מה ששומעים; אבל השמועות שונות, זה ישמע הא וזה ישמע הא.

— ומאיזה מין אתה אדוני החביב?

— אני הנני מכל המינים.

— נראה, צוחקת הנשואה.

— האדון שמואל אינו במשוררים כלל, אומרת דבורה.

ובשוב הבעל בערב ומוצא את שמואל יושב על יד השלחן כנהוג, ידרש בשלומו, אחרי שכחו כרגע לעשות את הדבר, ישאל אותו לקרובו המלמד. מדוע אינך כמהו? הוא מקבל מאה שקל בעד כל שורה מרומית. גם את שפת יון ישמע ואת לשון ספרד ולשון הכושים, את כל הלשונות היא מבין, י"ט במספר...

אשתו תקרץ לו שילך לישן. עיף אתה, חביבי, הכבר אכלת? הוא ינשק לה פעמים ושלש ויאמר להיושבים מסביב לשלחן: „הראיתם חמדה כמוה?"

שמואל שותה את החמין ומסתכל בהצלוחית. בידו השנית הוא מגרד בארכובו ומניע ברגלו.

דבורה תקום ותאמר: „אין נפת עוד, שרה, תני לי את המפתח!"

האֵם באה ושואלת: מה תבשלי מחר? נושא החלב שאל, אם יכפל את המדה.

הבעל כבר ינמנם בהשענו על המרבד. החתול בא ומשתרע לכרעי המטה.

שמואל אינו שואל את עצמו כלל: מה לי ולהבית הזה? אדרבא, הוא חושב את עצמו שייך לשם יותר מהבעל בעצמו.

הוא אינו שואל את עצמו, מה תהיה לדבורה, אחרי שהוא רואה אותה כמעט יום יום, ולמה לא יעשה את הדבר?

גם מעמד ולחם בחיים אינו מבקש, אם כי החסר מצער אותו מאד, לוּ היה עשיר כי אז היה דר בבית קטן עם גן ירק. לוּ היה עשיר עוד יותר גדול, אז נשא את דבורה לאשה וכשהיה לבעל רבבות אז נסע עמה לאטליה.

ואת דבורה לא יחמוד כלל. הוא רואה שערותיה היפות, את מצחה היפה וידיה הנאות כדבר מובן מאליו. היא יפה בשביל שהיא נערה יפה. לוּ ידעה פרק בשיר כי אז אהב אותה יותר.

האהבה היא דבר נעים מאד, למעלה ממנה הצער. בלי צער אי אפשר לכל שירה להתקיים. השירה היא רק מחשבה עמוקה. האילנות אינם אומרים שירה, אבל הם בבחינת שומעים.

בלילה הוא חושב אחרת מביום. בשכבו המחשבות אצלו אחרות מבקומו. כך קרא גם באיזה ספר על דבר האדם בכלל.

הספרים מבינים לפעמים היטב מה שאומרים. לוּ היה כל אדם חושב כי אז רבו המחשבות.

כשאדם מת אז הכל יחדל. הוא לא יחשוב עוד על דבר יום המיתה. מה לו ולדברים כאלה? הלא חי הוא! קורא וכותב, מתרועע עם חבריו ומציע להם את מחשבותיו. ובשעה שחושבים המה שאין לו כל מושג מהאהבה, יקום הוא וישיח עם האחיות.

בעיקר הדבר לו אחת היא, אם ישוחח עם זו או עם זו. בעיקר הדבר שרה הנשואה היא יפה ביותר ויעלת חן.

בעיקר הדבר... הלאה הלאה! לוּ היה שואל את לבבו, כי אז שמע דברים לא יכול לפתרם...

ולדבורה בא מועד אחר; היא החלה לעֲנות אותו — וימים רבים זה אחר זה השכימה לצאת בטרם יבוא. כשיבוא בשעה שהיא בבית, תשב לה על יד החלון ותַּביט החוצה.

— מה לך אחותי? מדוע אַת שותקת.

— אין דבר.

ולה כבר יש דברים — היא חפצה משמואל יותר. — ובתוך כך יראה היא פן יאהב אותה כליל ולא יניח עוד ממנה; היא אינה יכולה לשאת עוד את המצב התמידי שבדבר.

לוּ אמר לה, שהוא אוהב אותה, כי אז לא ידעה מה להשיב לו. היא היתה אומרת: נמתין... אולי אמרה: איני מאמנת

לך. כשחפצה אז יכלה לומר: הן! אולי טוב לומר: נהיה חברים, מדוע נתן להענין צבע מיוחד?

והוא אינו אומר כלל. הוא מדבר הרבה, אבל הכל אינו מפורש, אינו מדיק, אינו שייך לה ביחוד.

לו ראה אותה בחדר המטות? דבורה מתבישה לחשוב כזאת, בידה מכסה פניה שנתאדמו ומתפלאת על עצמה.

האם אומרת: אל תנשקי לאיש בטרם תדעי לנכון שהוא ישא אותך, האב אומר, דבורה תתהלך עם משוררים, הם יביאו רק לידי ערבוב הלב.

הלב אל יהיה חם ביותר! — מזהרת האם עוד הפעם.

ולבה של דבורה אינו חם מאומה. היא יכולה לאהוב את זה ואת זה וכלם שוים המה כשכבר בקשו את ידה בפומבי.

מה טיבם של אנשים כאלה המבקשים את היד ויכולים הם לעשות זאת גם באחרת? מדוע יאהבו דוקא מכו ביום שכבר הוכרז על האירוסין בכתבי־העתים? מאין לוקחים כסף רב כזה לקנות מתנות הרבה, לקנות פרחים ונפת?

כל חברותיה כבר הן מיועדות, והיא עדיין אינה מיועדה. אחותה אומרת לה: שמואל הוא אדם טוב להחשב כאח, אבל לא כחתן.

— אולי כבר אוהבת היא את שמואל.

ושמואל אינו יודע עוד אם לאהוב או לא. הוא מתירא מאותו יום שחובתו תהיה לאהוב. בכל אופן אינו חפץ לאבד חרותו.

וגם את דבורה אינו חפץ לאבד. הלא עלמה יפה היא וראויה להאהב. הלא כבר יודע הוא אותה זה שתי שנים.

ועוד הפעם היא נוסעת להוריה לזמן קצר. הקושי שבכתיבת המכתבים הוא עתה גדול באמת מאד. כבר רמות ימלל בשם האהבה והצרכים הנפשיים, על אדות יעוד האדם והלבבות הקרובים היודעים את הכל; עוד מלה אחת נוספת, עוד מבטא אחד מדויק, והנה כבר מוגה השם „אהבה" מפורש.

לא! כזאת אינם יכולים שניהם לעשות. היא חושבת: יקדים הוא, והוא חושב: מתירא אנכי לעשות את הדבר. הוא אינו

חושב את הדבר בבירור; אבל איזה דבר שבנפשו לא יתנהו לעבור ממחשבה למעשה.

ובכל בקר ובקר יקדים לקום, ירוץ החוצה לקדם את פני נושא המכתבים, ובעד כל מכתב הוא נותן לו גרה, וכשהוא קורע את התכריך, ידיו רועדות.

הוא יקרא את המכתבים פעמים ושלש, ובהשיבו עליהם הוא מונה כל מלה ומלה. נפשו משתפכת במדה ובמשקל והוא מליט במליצות משותפות את לבבו המרגיש.

וגם היא במשורה תכתוב, אין סדר אחד לדבריה ובכלם כונה אחת, גם היא מסתרת את פניה ויודעת היא שתֵּרָאה, חפצה היא שתֵּראה.

והימים ימי האביב. חלומות טובים תחזה נפשם ובלכתם בחוצות אחרי הצהרים חושבים הם בדברים שקבלו וכתבו בבקר.

בין הערבים יתגברו ההרגשות עוד יותר. לוּ היו עתה יחדו, כי אז היה טוב ללכת שלובי זרוע. לבבו יחרד, נפשה מתנועעת; כשהיו באים תחת אילן מצל אזי היה בא לידי נשיקה, — היא היתה מתבישת לראות אחר כך את אמה והוא היה מתנחם על עשותו את הדבר. למחר כבר היו אוהבים את עצמם ביותר, ביום השלישי כבר ידעו מזה ההורים ובו ביום היו כבר מנשקים זה את זה בפומבי. המה מיועדים. זאת ידעו כל רעותיה. אחר כך באים ימי הנשואין. מהנשואין עוד תתביש.—

* *

*

הקיץ עבר עד קצהו והיא כבר הולכת שלובת זרוע בחוץ עם מיועדה, ולו תנשא באמת. הוא אינו שמואל, רק צעיר אחר, סוחר צעיר בעל ממון הרבה שאהב את הנערה ויגלה להוריה את הדבר תכף. המה חשבו מעט ודברו הרבה. דבורה חשבה הרבה ודברה מעט; וכיון שהאיש בא יום יום ובאמת ישר הוא וטוב לה — אמרה: הן! היא לא האמינה שתעשה את הדבר, אבל הדבר כבר נעשה והוא נשק לה בפני אביה ואמה. האב נשך את שפמו וידע כי הוא האב, והאֵם — בכתה...

לשמואל בתור רע נאמן של הבנות שלחו הודעת אירוסין באותיות זהובות על נייר יפה לאמר: דבורה בתנו מארשה להירש בן נתנאל.

הדבר היה בצהרים. הוא כבר נלאה נשוא את כל הדבר וכליותיו החלו ליסרהו, או יותר נכון, להפריע מנוחתו. כרגע השתומם בקראו את הדברים. שעה קלה עמד על יד השלחן ויבט אל החלון הפתוח לרחוב: שני נערים רצים אחרי חברם. איש גדול הקומה נושא שק על כתפו. שמואל לובש בגדו העליון ולוקח את מקלו. על יד הפתח יעמוד וימשמש בכיסו. כרגע הוא שב ונשען על כרעי המטה. הוא מגרד באצבעו על פיו. מדוע הוא יושב כאן? היברח? לא! לא! הוא יקום וירד בהמעלות החוצה. השמש כבר רד. הוא עומד על יד השער ומימין, אחר כך ישמאיל. לו היה נפגש עתה את אחד מרעיו, כי אז דבר עמו בפנים שוחקות, כאלו לא קרה לו דבר... בני האדם אינם יודעים כלל מה שבלבות חבריהם. הכל הולכים ואינם יודעים כלל מה אהו. שם אביו הוא משה. אמנם כן ברוסית שמו: שמואל בן משה.

הוא יושב בגן פתוח לבית מרזח ויצוה להמשקה לתת לו כוס שכר. הוא מסתכל באנשים העוברים והשבים. היום רד לגמרי.——

ח.

זו בצד זו.

(ציור)

את לאה לבית רסקין אהב מעט, מפני שאהבה אותו הרבה, מפני שנחמדה היתה לפרקים בשערותיה האדומות ומפני שידעה שפת עבר. גם לאחותה הקטנה היה לבו טוב ותמיד התרועע אל האחיות כשהיה גר אצל הוריהן בחדר שהשכירו לו וגם אחר כך. האֵם, אשה טובת־לב, למרות חושה הטבעי לא ידעה נכונה את מי מבנותיה יבכר והאב — אכזרי כמעט ויודע הרבה באבן־עזרא ורד"ק — הלל אותו בפניו על לשונו הממהרת לדבר צחות! ושלא בפניו היה אומר: „הוא לא ישא את שתיהן, חי נפשי, לחנם כל הדבר".

והוא, ראובן לבית דוד, מורה עברי באותה שעה ותלמיד בחו"ל לעתיד לבוא, אינו חושב כלל אדות כל הדבר, הוא ידבר ויקרב את העלמות האלו מפני שמוצאות הן חן בעיניו. לו היה חפץ לאהוב עתה, כי אז בכר את השניה על הראשונה, אבל הראשונה אוהבת אותו יותר, ובזה הוא מוצא קורת רוח לפרקים...

ואז כבר ידע גם את העלמה אֶלגאַ. מעשה שהיה כך היה. לו היה מכיר ששלח את בניו לבית ספר המסחר באותה עיר אשר יגור בה ראובן זה ירחים, עיר רוכלת עמים על חוף ים השחור ויבקש אותו מיודעו זה שיבקר את בניו בבית חנוכם. הוא בא בשעת השעור הפרטי. עלמה יפה מאד לבושה שחורים יושבת ומורה את הבנים בקול נעים מאד. רק רגעים ישב שם —

ותשב הנערה את לבו . . . הרשם שעשתה עליו היה כל כך גדול עד שיום ומחצה ישב סגור בחדרו ויהגה בה. אח"כ עלה על רעיונו לראותה פעם שניה, פעם שלישית. אבותיה — מוכרים בגדים לנערים, המה ישרים מאד ויקרבוהו בכל לב. הוא קורא רק עברית והעלמה קוראת רק רוסית, רק הנער מאחד אותם. הוא לא קרא את טורגניוב ואת דוסטויבסקי כשאר בני גילה, אבל לו לב מיוחד, תמים הוא כנער אף שכבר בעל שפם הוא; והאופן שלו להסתכל בה ינעם לה מאד. לולא היה כבר לבה נתון לבן מרדכי — שכבר קדם ללכת להשתלם בלמודים בשביציה והיא שולחת לו מדי חדש בחדש ממה שתרויח ע"י שעורים — לולא זאת אזי היה ראובן מוצא חן בעיניה מאד. היא תאהב את הילד שבאיש, את התם. —

ולב ראובן מלא לעתים אהבה אליה על כל גדותיו. תמיד הוא חושב בה והוא שמח על כל מקרה שיזמין אותה עמה. הוא בא אל בית הוריה פעם אחת בשבוע ואח"כ תלך עמו לטייל. השעה הזאת או השתים הנה היותר יפות שבחייו.

בעת ההיא היו לו מהלכים אצל אחד ממלמדי העיר. להמלמד היה מכיר איש עשיר תלמודי מבני חו"ל, והאיש מדבר אשכנזית ומתרגם את האגדות היפות שבתלמוד ללשון לועז באותיות עבריות. לו היה אז דרוש צעיר תלמודי היודע לפרש לו את פתגמי התלמוד, שלפעמים לא ירע עוד מובנם, ויבוא ראובן אל ביתו בעצת המלמד ההוא.

והבית הוא יפה ומרוח מאד. הוא משתרע על כל המכפלה השניה ברחוב האצילים והיתה מחציתה לו ולבניו ומחציתה השניה לבתו היפה ובנותיה. בעלה, הזקן ממנה פי שנים, הלך למדינת הים לצבור כסף, והיא תחיה כאלמנה חיה בבית מקלט מעונה עם חדריו היפים. קומתה זקופה, לה עיני תכלת ושערות צהובות. בפיה מעין חמדה יתרה וכשנותנת את היד לשלום, כבר יכולים לאהוב אותה.

וימצא ראובן חן בעיניה מאד. אורחים אחרים אינה יכולה לקבל אל ביתה משום רנון הבריות. אבל ראובן הוא תם וישר,

עוזר לאביה בתלמודו, ולשתות עמו חמין נעים מאד. לו היה עיניו בראשו כי אז שמע לקול לבבה.

היא תקראהו לבוא עמה חדר לפנים מחדר וקוראת באזנו ספורים אשכנזים, למען יתרגל לשמוע שפת אותו עם, אשר חכמתו יבקש ללמוד. ובעיני חום תסתכל בו מבין השורות, בדרך אגב תניח ידה על שכמו, והוא יושב ושומע.

הוא גם יושב ושומע בשעה שתפרוט על המינים ותשיר את השיר הרוסי הידוע: „אני סובלת!"

יפה היא באותה שעה מאד. מקלעות שערותיה פתחו קשורם, צוארה גלוי ומעלה חן.

לו ידע כל אשר בלבבה עתה!... „והוא יושב וחושב באֶלגאַ" אתמול ראה אותה. ביום השבת העבר אמרה לו שאדם טוב הנהו.

— מה אתה חושב? — שואלת פתאם בת המלמד.

— לא! בכלל...

— ההנך איש נשוא?

— כן.

— היא תקום ומעברת בידה על ראשה והיא מספרת: את בעלי לא ראיתי כלל. אבי ואמי דרשו שאתן את ידי לו. אנכי הייתי הנערה היפה שבכל העיר, קולי היה נעים וחלמתי לשיר על הבמה. אז בא הוא ולו אלפים למאות. ביום הראשון אחר החופה בכיתי מאד. אחר כך באו הבנות, שושנה הבכירה בעבור שנתים ימים, אחריה בא נער, בהמלא לו ארבע שנים חלה ומת. הוא היה יפה וחכם מאד, וזאת היא תמונתו, ראה ארוני — אומרת היא בהרכינה ראשה לראשו — התנשק לו?

וממחרת היום באה נחמה העירה, נערה למעלה מעשרים שנה, שראובן אהב אותה מעט בעיר המחוז, כשהיתה למטה מעשרים שנה. אביה היה בעל תפלה, משכיל יודע פרק בשיר. אחיה המשכיל הגדול שבעיר ואחותה המשכלת שבעיר. נחמה בעצמה לא היתה יפה, אבל בעלת חן וקוראה תדירה של חזיוני סמולנסקין. נחמה עם חוברת „השחר" בידה מצאה חן בעיני כל רואיה, ויהיו לה ידידים רבים ואוהב נאמן גם לא אחד. ראובן

אולי אהב אז אותה; אבל עוד התביש בדבר, ולא האמין כי תשיב אהבה אל חיקו.

לנחמה אחות בעיר הבירה, מוכרת עלי קטורת. בעלה מין משכיל לחצאין, שקוע במסחר ומונה פרוטה לפרוטה. כשיבוא ראובן להחנות לפרקים, שואלים אותו על נחמה. —

וגם אחי נחמה יגור בהבירה. הוא עושה שֵׁכר, מלאכה נאה רק למשכילים, ורעיתו יפה מאד. אחותה של זו האחרונה היתה יפה עד למאד ויאהב אותה אחד מהמשכילים המפורסמים אהבה עזה. בכל יום ויום הריץ לה מכתבי אהבה ושיר ואחר כך הלך ונשא אחרת. האהובה נשתגעה ותמת ואחותה שומרת את המכתבים ומראה אותם בסוד לכל מבַקר...

ולב ראובן יכאב על המעשה הרע הזה. והרחמים שמרגיש להשושנה שנרמסה יקשר אותו מבלי דעת עם החיה... היא יפה באמת, פניה טהורים ועיניה טובות. אותה היה יכול לאהוב באמת בלי כל בושה, נשים כאלה אפשר לנשק כאחיות.

אמו חורגתו של ראובן היא בת איש אחד ממחשבי חשבונות בהבירה, איש חקרן וירא את ה׳. לו אשה שניה כעורה, בת כעורה ובת צעירה יפה מעט. כשיבוא ראובן לביתם לשתות חמין מקרבות כלן אותו, כלן יחדו.

ראובן דר אז אצל אשה אלמנה מבנות המקרא, עם בנה ידבר בלשון עֵבר במבטא ספרד, ושתי בנותיה היפות סגורות בחדרן כמזרחיות. לו עזב ראובן את התלמוד מפני ה„מקרא", כי אז נעשה אצלם לחכם ונשא אחת מהבנות... הרעיון הזה לוקח את לבבו וישמח מאד להכעים את היראים רודפיו בעיר מולדתו.

ראובן מבקר גם בבית אחד המשכילים הנודעים; לו בת קטנה יפה מאד, וכשתגדל אז יאהב אותה. בתו של אדם גדול ראויה לו.

בשכונת חדרו תגור משפחה נכבדה. שָׁם אלמנה בעלת חן, אשר יחמוד אותה בלבבה, לו התיחד אתה, אזי לא היה יכול לעצור ברוחו.

ושם בשדרת האילנות לחוף הים הגדול, בלכתו לטייל

ובראותו את העלמות למאות בשלל צבעי מלבושיהן השונות, יחמוד את כלן. מחזה מרהיב־לב הוא לראות בפנים אחרי פנים ובעינים אחרי עינים.

הים הוא רחב ונח. במרחבי התכלת יִשָּׁמַע מעין הֵד קול לא נדע שַׁחרו, ומעל הבמה בין השדרות תִּשָּׁמַע מקהלת מזמרים, ולשמוע את קול המצלתים יאהב ראובן מאד.

שמחו ושישו בהוד החיים!

וראובן איננו שואל כלל: במי אבחר? נפשו שואפת להשתלמות, למין דבר לא ידע שחרו, אבל הוא שם, שם למרחוק.

יבוא יום וילך לחו"ל, כל זה, הכל ישכח, ישכח.

אבל באָלגא הוא חושב, בגיסת נחמה הוא חושב, בנחמה בעצמה היה חושב לפנים כשהיה עוד שכור מספרי שפת עבר. את הקטנה שבבנות רסקין יכול היה לאהוב. השיר: „אני סובלת!" נכנס עתה ללבו.

ובזכרונו הוא מצייר לו את החדר השני שהיה לו בעיר הבירה. שם גר אצל משפחה שירדה מעשרה, והוא ילמד תנ"ך את בתם היחידה שהיא כבת חמש עשרה. היא לא תבין מאומה אבל היא נחמדה. לו היתה אחותו, כי אז היה מעביר ידו על שערותיה הדקות. היא אומרת פתאם: למה ילמדוני הורי עברית?

ובימים ההם לו שָׁכֵן בחדרו, בלשן צעיר, האומר לכל לפי תֻּמו שמבין בעשרה לשונות. ולו, להבלשן אהובה אחת אשר עזב אותה ותבוא פעם אל החצר ותבך. מעולם לא היו לו לראובן רגשות כאלה כמו באותה שעה. בעזבה את החצר חפץ ללכת אחריה ולנחם אותה בכל לבו. הוא לא יעזוב נערה לעולם.

ואז ראובן אוכל ארוחת הצהרים בבית אשה פרטית. שם יאכלו באותו זמן סופר רוסי, תלמיד בבית מדרש המדעים, תופרת יפה, בעלת פנים טהורות ועוד שתי בנות העוסקות במסחר. לבבו ירחש איזה רגשות בלתי ברורים להתופרת; אלו היתה ידו משגת, כי אז נשא דוקא אותה לאשה. הוא שמע כי להינה היתה אשה פשוטה, ואת היינה בעצמו הוא יודע רק מפי השמועה.

ובעיר הבירה הזו חיתה נערה יפה ליטאית, ולה בית־ספר לבנות. היא כבר אהבה עשר פעמים ואחת וראובן לה הֶחָבֵר השנים עשר.

פעם אחת נקרא לליל ספרותי בחג הפורים ויתאספו משכילים ונכבדים וכל קציני העיר ותשמענה דרשות, הַטָּפות, קריאת ספורים ודברי שירה. נערה לבושה לבנים ופרחים על לבה עמדה על הבימה ותתן קולה בשיר, פניה היו מאירים לאור החשמל ויאהב אותה ראובן כל הלילה ואת כל היום שלמחרת.

הוא שמע כי ישנו ספר בלשון אשכנז על דבר האהבה ויחשק לקרוא בו, כשיבוא לחו"ל אז ימצא את הספר הזה. בחו"ל עולם אחר מאשר בעיר הבירה הזו. שם הכל לומדים חכמות ומדעים, לכשיבוא לשם יהיה מתמיד גדול, בכאן אין מה לעשות. ספרי שפת עבר לא ישביעוהו עוד רצון ולשון אחרת לא ידע לגמרי.

דא עקא, כי מעולם לא כתב עוד מכתבי אהבה. הכל אָנוס הוא לומר רק בעל פה, ולא פנים אל פנים. הוא לא יאמר מעולם לאשה או נערה: „אני אוהב אותך". כשאומרים זה אז התענוג גדול מאד, גם הנשיקה היא תענוג גדול. הוא עוד לא עשה כזה בפועל.

ולו ישנן תשוקות באמת, געגועים סתם. לו היה משורר כי אז ידע מה הוא חפץ, רֵעיו ידברו עמו רק על אדות עניני ספרות, אומרים אמור כי טורגיניו הוא משורר גדול; כשילמד שפת אשכנז יקרא אותו בתרגום; שפת הארץ לא ידע מעולם.

וגטה זהו הגדול שבמשוררי אשכנז, להם גם שילר, שפינוזה היה פילוסוף. אריסטו היה הגדול שבין חכמי יון. מחכמי צרפת לא ידע גם שם אחד, אבל יורע הוא את שקספיר; שקספיר כתב רק חזיונות מוצגים על הבמה. הוא לא היה עוד בהתיאטרון מעולם, אבל שמע, כי השירים שם רק בלשון איטלקיה.

כשילך לחו"ל ילמוד את הפילוסופיה. הפילוסופיה היא חכמה יפה. במאמרים האחרונים של כתבי העתים העברים כבר החלו לדבר מחכמת־הנפש. השם הזה מצא חן בעיניו מאד. שם בחו"ל יודעים חכמה זו על בוריה...

והיהדות? היהדות אינה חכמה כלל רק אמונה; הוא לא יאמין עוד מאומה ולפיכך אין לו עוד צורך ללמוד את זאת.

בזמן האחרון החלו לדבר בשער גם על אדות ה„לאומיות". אצל גורדן וברודס לא מצא את השם הזה כלל. הוא אינו מבין לגמרי, מדוע עוסקים בזה?

אמנם כן ישנה „שאלת־ישראל". הזקנים ימותו והצעירים ילכו לחו"ל. דבר אחר לא ידע.

* *
*

ובאחד הימים עזב את הבירה ויקן לו פתקת־מסע לחו"ל.— שלשה ימים רצופים היה רץ מבית לבית להפרד בשלום ויפרד מנחמה וקרובותיה, מבנות רסקין ומאחות אֵם חורגתו, אַלגא כבר קדמה ללכת ממנו ויבקר את בית הוריה פעמַים וידבר את האֵם טובות. אחת מתלמידותיו נתנה לו אשכר לדרך והאשה היפה לחצה את ידו כרבע שעה. עוד פרידה מזו ומזו, לא שכח אף אחת שעיניו ולבו היו נהנים מהן.

ושם בחו"ל, במינכֵן, מקום שהתישב להשתלם בלמודים, באו פנים חדשות לגמרי.— כך הוא מנהגו של עולם.

תֹּכֶן.

כל מחשבותיו דללו, כל זכרנותיו חרבו, כל רגשותיו מתו וכל מחשבותיו כלו.

בלבו הוא מרגיש איזה דבר, תערובות של טוב ורע.

ולבדו הוא סובב בלילה בחוצות.

הוא בא אל הבית שהוא גר בו, מצלצל בפעמון, מצלצל בכח בשכחו את הכל.

השומר בא ובידו חבילה של מפתחות ופותח את הדלת.

וגולדמן מביט על השומר מבט של שאלה. כלומר: הבא אליו מכתב או הבקשו איש בביתו?

השומר מבין למחשבותיו ומנענע לו בראשו.

ובעלות גולדמן את המעלות הגבהות והחשכות שמע קול מגרד בדלתו.

הוא ידע מי הוא המגרד, זה הוא החתול השחור המתגולל באכסדרה.

כנראה מכירים הם איש את אחיו זה כבר...

י״ח.

האלמת.

בשובי אל עירי הקטנה היה הדבר.

אני יושב על יד חלון ביתנו ומביט החוצה, רואה אני את הרחוב הארוכה הנודעת לי מאז... והיא, מעֻטפה בעב מָארך וכהה, ישנה בדממה —

דממה בחוץ, אין איש אשר יפריענה משנתה.

ממול חלוני עומד הגדר הישן והמלובן, קטעי־עצים עם ענפים גדולים בעלי עָלים רבים מתראים מעל הגדר, וממעל הגדר, וממעל העצים בשמים מתפשטים גזרי עבים לבנים — מתנועעים אַט במנוחה, כשקֻעים במחשבות, כאלו חפצים הם לשקול בדעתם היטב את הדבר שהם אומרים לעשות... והעבים מתרחקים הלאה, מאחרי היער, מיד יבואו אל הים הגדול אשר אחרי הכפר לונְקָשִין ושם ישתו מים רבים וישובו להמטיר עלינו...

ברוך הסבל עובר על יד חלוני, הוא נושא שק על שכמו, ראשו נטוי וצועד אַט, מיד עבר ונעלם. עגלה נוסעת והיא מלאה תיבות ומוטות, אנשים רבים יושבים עליה, בודאי נוסעים הם או שבים מהשוק, אָבק עלה, שריקות נשמעוה, אַוזים קטנים אחדים נראים — ועד מהרה מחנה גדולה עוברת על יד חלוני, ושני „אשכנזים" גבוהים האוחזים מטים ארוכים בידיהם הולכים אחריהם, וילדים רודפים אחריהם, צועקים ומחקים את האוזים...

וחשכה דממה מרפרפת בחוץ.

השמים כאלו ירדו והתקרבו אל הארץ והעבים מתפשטים